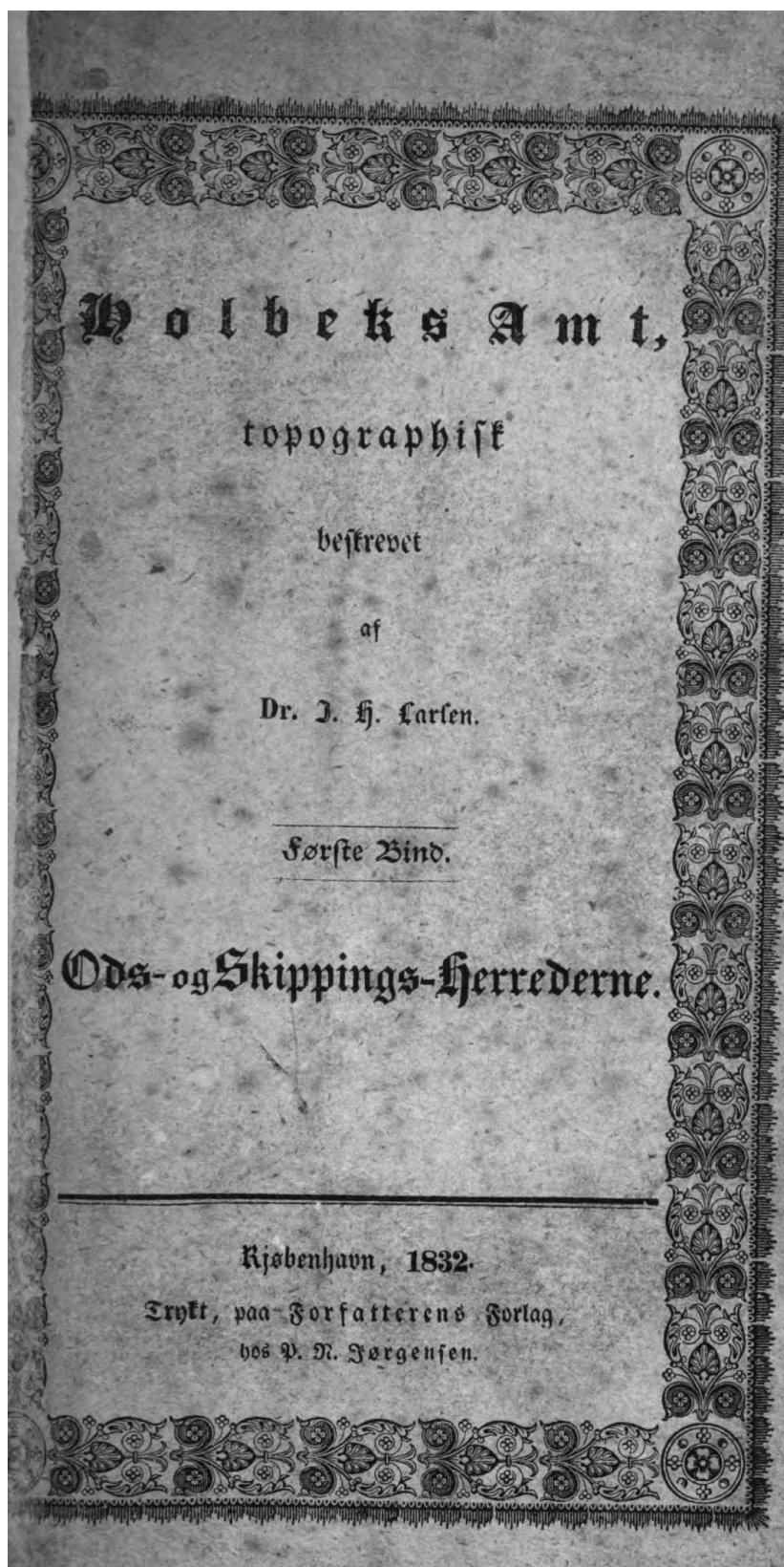

Holbeks Amt
Topographisk
Beskrevet
Af
Dr. J. H. Larsen.

Første Bind.

Kjøbenhavn, 1832.

Trykt, paa Forfatterens Forlag hos P. N. Jørgensen

Ods- og Skippings-Herrederne,

Topographisk bekræftet af

Dr. J. N. Larsen

Deres Majestæt
Kong
FrederikdenSjette
Som
Taknemligheds og Hengivenheds
Beviis

Allerunderdanigst
Helliget.

Forerindring.

Ved at overlevere dette Skrivt til det Offentlige,
Vilde det meget glæde mig, om det nogenledes
Kunde svare til sin Hensigt, der ikke kan være anden
End den at udbrede Kundskab om det kjære Fædrene-
Land og drage de ædle og dannede Menneskers Tanker
Og Opmærksomhed hen til de Egne, som her
Topographisk og tildeels historisk og antiqvarisk ere oplyste.
Kan dette Øiemed opnaaes, vil det være mig
En kjær Erstatning for den Flid, Møie, Bekostninger
Og Ubehageligheder, der i Anledning heraf ligesaa
Rigeligen som uventet ere blevene mig til Deel.

Saavel Egnene i Almindelighed, som de enkelte
heri beskrevne Steder har jeg for det meste selv per-
sonligen seet og paa Stedet tildeels modtaget mundt-
Lige Efterretninger derom, ligesom og Herredernes
Æreede Geistlighed og nogle lige ærede verdslige Em-
bedsmænd have meddeelt mig gode Efterretninger

Om de bekvemte Steder. Jeg vil gjerne her nævne Dem, men da jeg ikke har Tilladelse dertil, og jeg ei heller veed om det kunde være Dem behageligt, maa jeg indtil nærmere Tilladelse dertil indløber, lade dette beroe. Min foreløbige forbindtligste Taknemlighed ville De samtlige ærede herved modtage!

Officielle Kilder i streng Forstand have ikke – Uagtet alt den Umage jeg gjorde mig derfor – staaet Til min Raadighed. Jeg har været meget uheldig Deri ihenseende og det paa mange Mader. Afslag Mødte mig fra alle Kanter. Mit Opholdssted, fjernet fra Hovedstaden, gjorde enhver Efterretning, der skulde have paa nogenlunde officiel Maade, dobbelt vanskelig og bekostelig, saa at hvis jeg selv intet havde vidst og intet Forraad af Materialer ved eget Eftersyn havde kunnet samle og intet Bekjendtskab med Tingene i Forveien havde havt, havde jeg strax maattet afstaae fra Arbeidet. Uheldigviis traf det sig og, at der vare flere Forfattere paa een og samme Tid, der havde topographiske Arbeider under Hænder, og jeg var, saavidt jeg har kunnet bringe i Erfaring, den sidste af dem alle. De havde allerede allevegne optaget de Anbefalinger til alle dem, der kunde give nogen rigtig og grundig Oplysning om det, som jeg søgte, og hvorved jeg ved Arbeidets Begyndelse meget glædede mig, men som desto værre aldeles glippede mig. Imidlertid log jeg mig, hvor smerteligt det end var, dog ikke afskrække. Kan end De, der ere heldigere end jeg, gjøre noget og dette beder jeg de ærede Læsere at tage til Takke med. Jeg kunde under de omstændigheder, hvorunder jeg arbeidede, ei give det bedre.

Jeg har troligen benyttet de trykte Kilder saa godt det lod sig gjøre paa et fra Hovedstadens Biliotheker saa fjernt Sted; med de fleste af dem ere nu forældede, saa at de nu ikkun give et meget ringe Udbytte til Nutidens Forfatning, og selv dette maa bruges med megen Kritik.

Ved at henhøre Stedsnavnene til deres ældste mig bekjendt Bevævnelse og Maade, hvorpaa de da bleve skrevne, har jeg derefter paa Historiens og Etymologiens Vei søgt deres Oprindelse, derved søgt at opdage deres Afstammelse, deres rigtigere Skrive, aade

og maaskee forebygget, at de med de nedstigense Tider, og de Forandringer i Sproget som disse medføre, ikke saaledes skulle forvanskes, at de til Slutningen blive ukjendelige og deres Betydning uopløselig. Et fuldstændigt Værk over samtlige Stedsnavne og Deres Afstammelse for den østlige Deel af Fædrelandet, nemlig Sjælland, Lolland, Falster og Møen, for saavidt jeg har fundet samme i Middelalderens Skrivter, ligger færdigt til Trykke, naar Forlægger eller Extrahjelp kan findes. De ere vel noget afvigende fra de almindelige Anskuekser, men de ere derfor ei mindre rigtige. Jeg bemærker herved, at jeg ofte har været heldig til at finde de Steder og der Afmindelser i disse Lande, hvor vor forevige Suhm og den over alt Begreb skarpsindige. Langebeks Sagacitet blev ført ud paa Afveie. Ved endog her i dette Værk at sammenligne de af mig oplyste Steder med af Suhm og Langebek i S. R. D. og andre Steder belyste Stedsnavne vil man finde mit Udsagn bekræftet. Uagtet jeg er mig bevidst at have anvendt al mulig Flid og Opmærksomhed, saa have dog de mange vanskeligheder, jeg har maattet kjempe med, de mange Ubehageligheder og Sinkelser, mine Forespørgelser hos Private nu og da ledsagedes med, de fleersidige og med hinanden aldeles uoverensstemmende Efterretninger jeg fik, som og den lange Tid der hengik med mine Manuskripters Omsendelse og omgang i Herrederne til Berigtigelse og Tillæg, samt den respective Omgangssyges Besøg hos mig i forrige Aar, der i næste 6 Maaneder berøvede mig paa Sygeleiet al Kraft til noget Arbeide, naturligviis foraarsaget, at Feiler ere indløbne, som jeg gjerne havde forebygget, naar det havde staaet i min Magt. De ørede Læsere beder jeg desaarsag at ville bemærke Feilerne og meddele mig derom Underretning, da alt hvad der kan samles til Berigtigelse og videre Tillæg vil med megen Taknemlighed vorde modtaget, og som Tillæg trykte, naar Værket er fuldendt. Hele Værket vil udgjøre trede smaae Bind, bekvemme til at have hos sig paa Reiser og ved Haanden paa Stedet selv. Desaarsag er det trykt i lille Format og med snever Tryk, der, naar jeg ikke havde havt denne Hovedhensigt for Øie. let vilde

have ladet sig udstrække til det dobbelte Arketal.
I Henseende til de i Skivtet forekommende
Forkortninger i de citerede Skrivter maa jeg bemærke:
at S. R. D. betyder betyder Scriptores Rerum Danicarum
I – VII Tom. Jeg har citeret dem Tomeviis
isteden for at nævne Forfatteren til hvert enkelt deri
paaberaabt Skrivt, da Tomen er lettere at efterslaae
end at oplede det efter Forfatteren benævnte Skrivt
i S. R. D. selv. S. D. H. og S. D. H. betyde
Suhms Dannemarks Hiostorie 1- 14 Bd-; D.
M. eller D. Mag. er Danske Magazin 1 – 6B.;
Ann. Eccl. er Annales Ecclesiæ Daniae diplomatici
1 – 4 B.; B. C. betyder Bispecatasteret i S.
R. D. VII. Tom. ligesom og R. R. Ep. R. og W. J.
betyde Registrum Redituum Episcopi Roskild-
densis og Waldemars Jordebog i samme Tome af
S. R. D. De paa Trykfeilslisten anførte Feiler bedes
de ærede Læsere at ville rette før Læsningen.

J. H. L.

Indhold

	side
I Odsherred	1.
Naturlig Beskaffenhed	8.
Veie	31.
De deri værende Kirkesogne	45.
Rørvigs Sogn	47.
Toldsted	62.
Hesseløen	66.
Høiby Sogn	68.
Annaberggaard	77.
Ellingegaard	78.
Borrevang	79.
Viig Sogn	85.
Asmindrup Sogn	91.
Grævinge Sogn	98.
Asnæs Sogn	105.
Faareveile Sogn	111.
Banken Værhøi	112.

Allersborg Slot og Gods (forhen Drarxholm)	119.
Egebjerg	125.
Odden Sogn	135.
Mindestøtten paa Oddens Kirkegaard	137.
Det Kongelige Odsherredske Gods	140.
De Kongelige Odsherredske Skove	145
II. Skippingsherred	153.
Veie	157.
Herredets naturlige Beskaffenhed	160.
De deriværende Kirkesogne	172.
Følleslev Sogn	172.
Egemarke Hovedgaard	176
Alkestrup Dito	177.
Nixelø	179.
Særslev Sogn	181.
Bregninge	184.
Bjergsted	190.
Dauerup Hovedgaard	192.
Astrup Dito	193.
Vidskinde Sogn	194.
Aunsøegaard	200.
Værslev Sogn	204.
Birkendegaard	206.
Jordløse	209.
Vesterbygaard Hovedgaard	212.
Holmstrup Sogn	214.
Benzonslund	220.
Seierøe	223.
Vallekilde Sogn	228.
Hørve Sogn	234.

I. Odsherred.

(3) Næsten i alle gl Dipl, benævnes det: Odzhæret eller Ozherrit, saaledes S. R. D VII, 26 120. 527 VI, 191 hos Saxo provincia Odda, ligesaa S. R. D. II, 238. og fl.SDt. – Maaskee af Od, Odde, (mucro) den 2 Mile lange i V. og siden i N. udløbende Spids, der endes med Sjællands Rif; maaske og af Aas, Aase (juga montium) fordi hele Herreder udgjør en sammenhængende temmelig høi Bakkeryg, der i Oldtiden, inden det meget Sand, som nu findes i de nordlige og vestlige flade Lyngstrækninger havde ansat sig ved Aasenes Fod, ogsaa viste sig høiere fra Søsiden end nu; thi at nogle

Herreder have Navn af Beskaffenheden og Udseendet, derom vidne de flere Horns, og Bjerger- som og Kjær-Herreder. Men dette synes dog kun at være Undtagelser; thi det er upaatvivleligt, at de fleste Herreder bære Navn efter en i Herredet liggende Bye, og denne igjen efter et i den fjernere Oldtid bekjendt Mandsnavn, hvis Efterklang vi endnu finde i vore ældste Skrifter og ofte endog Navnet i samme Lyd som da. En saadan Høvding havde enten ved Uddeling i de ældste Tider af Erobreren faaet en Strækning Land at beherske, byggede der en Bye, hvori han tog Bopæl og lod Byen kalde efter (4) sit Navn: eller man kaldte Byen efter ham, og senere da Skovene bleve gennembrudte og flere Byer anlagte, kaldte man den hele Strækning, som han herskede over, efter den af ham anlagte og hans Navn værende Bye. Dette kan oplyses og bevises med næsten ethvert Herred, hvor Navnet enten ikke i senere Tider er bleven forandret, eller og et særegent og i Øinene stærkt faldende Udseende gav Herredet Navn efter Beskaffenhed, Udseendet eller Skikkelsen. Saaledes og her. Mands- og Høvdingsnavnet Od, Odde, Oddur. Ozur, Obz f. Ex. forekomme i vore ældste historiske Skrifter S. D. H. I, 233. fl. ogsaa hos Saxo og s. St. Efter en saadan Høvding bær Herredet sit Navn, enten han har faaet det som Lehn i Landets ældre Erobringstid af Gothere *), eller han selv ved Vaabenmagt har erhvervet sig det, eller at det alt bar dette Navn inden hine vore Stamfædre som øster fra toge Landet i Besiddelse. Saaledes og de fleste af de øvrige Herreder f. Ex, Arts = Ares Herred, Lærve = Lauges Herred, Alsted = Ales, Alis Herred o.s.v.

*) Om en saadan Fremgangsmaade af en Dansk Halfdan i Northumberlans, se den Saxis. Krønnike ved Aar 876.

Herredet udgjør nu den nordlige Deel af Holbeks Amt, er en Halvøe, der ved en smal, lav, sandet tildeels tørvet og sumpet Overflade, ved begge Strande med opskyllet Havsand tilsat Tange, strax. S. for Adlersborg det gl Draxholm, skilles fra Skippingsherrede: under 55° 46' - 56° N. B. og 0° 47' - 1° 18' V. L. fra Kbhvn, omgivet i Ø af Isefjorden, i N. af Kattegattet, i V. af Samsøe-Beltet, der her har det specielle Navn af Seierøebugten og i S. – paa (5) ovennævnte Tange nær – af Lammefjorden, der er en Arm af Issefjorden; største Længde fra Herredsgrændsen i S. V. til Korshagen i N. O. 4, 75 Mile og største Brede derfra i Ø. til Enden af Oddens Gnibe i V. 4,5 Miil; men uden Hensyn paa disse smalle Halse, i N. og S. fra Klintebjerg til Gundestrup i Grævinge Sogn 2,75 Miil og største Brede fra Kongsøre Strand o Ø. til Ordrups Strand i V. = 3 Mil., tot Areal = 5. 0278 [□] M. = 51439 Tdr. Ld., med et Folketal af 9692 – 1769 = 6375: 1787 = 6874 – Mennesker = 1927, 6 Mennesker paa [□] M., 1 Kjøbstæd, 10 Kirkesogne, 1 Kapel, 67 Landsbyer, 7 Præstegaarde, 15 Almueskoler, 4 Hovedgaarde, 155 Kjøbstædgaarde og Huse, 543 Bøndergaarde, 733 Huse med Jord, 233 Huse uden Jord, et kongeligt Toldsted for hele Issefjorden, 15 Veirmøller, de 4 af Holl. Skikkelse, 3 Vandmøller, den ene med et Stampeværk og 2 Hestemøller. Det hele skyldsæt for priv. A. og C. Hrtkrn. = 388 – ” - 2 – 1: upriv. = 4088 – 6- 3- ” Skov og Mølleskyld = 16 – 7 -2 -2, med omtr. 9 Tdr- Ld. p T. Hrtkrn. Pløielandet kan noget nær være = 39162 Tdr. Ld.

I samtlige Kirkesogne vare i Aaret 1826 fødte af Mandkjøn 143. af Qvindekjøn 154, tilsammen 297 deriblandt uægte 14, dødfødte 6, døde af Mandkjøn 74, af Qvindekjøn

88, tilsammen 162, altsaa 135 flere fødte end døde. Ægteviede 84 Par. Sildigere Beregning over Døde og Fødte m. v. eller et Middeltal igjennem 10 Aar F.eks. har jeg ei kunnet erholde.

Qvægstanden kan antages = 3522 Heste, 7164 Qvægshoveder, 8345 Faar, 3431½ Sviin og en ei (6) ubetydelig Deel Gjæs i de Sogne, der paagrændse Stranden.

Herredet ligger under Holbeks Amtmandskab og bestyres af en Byefoged i Nyekjøbing, som tillige er Birkedommer og Birkeskriver ved Draxholms Birk, en kongelig Forvalter for det kongl. Odsherredske Gods, der for Tiden boer i Nyekjøbing. Religions og Underviisningsvæsenet af 8 Sognepræster, 15 Skolelærere, der tillige ere Kirkesangere, samtlige under en Districtsprovst, der boer uden Herredet og hvorunder tillige sorterer det tilstødende Skippingsherred. Forstvæsenet af en kongl. Skovrider og adskillige andre Skovbetiente.

Herredet udgjør den største Deel af det gamle Draxholms Amt, men dettes Grændser har jeg ingensteds fundet nøiagtigt beskrevne. Jonge i H. Beskr. over D. regner 14 Kirkesogne dertil, nemlig: 1) Nyekjøbing, 2) Rørvig, 3) Høyby, 4) Asmindrup, 5) Wiig, 6) Odden, 7) Egeberg, 8) Grevinge, 9) Asnes, 10) Faareveile, ogsaa 11) Holmstrup, 12) Vallekilde, 13) Hørve, 14) Seierøe, hvilke siden høre og have stedse hørt til Skippingsherred, naar Seierøe og Holmstrup undtages, hvoraf det første i ældre Tider hørte til Odsherred og det sidste til Artsherred. Pontopp. i D. Atl. 2, 395 f. regner de samme Sogne hertil som Jonge, med Undtagelse af Vallekilde, som blot er forglemt i Optegnelsen. V. S. geogr. Karter, hidføre foruden de første 10 ovennævnte Sogne ogsaa Vallekilde og Hørve, og Glieman lægger endog Følleslev Sogn til Draxholms Amt og Odsherred, men som ei vides nogensinde hertil at have henhørt. I Registr. Reddituum Episcopi Roskild. i S. R. D. VII, 121 henføres følgende Sogne til Odsherred (7) efter sin naturlige Beliggenhed: 1) Odden, 2) Farevellæ, 3) Asnes, 4) Grævinge, 5) Wiik, 6) Asmundorp, 7) Eghebyergh, 8) Hørveby, 9) Ysøørn, 10) Nyköping, 11) Eyræ. Disse Sogne, paa Seierøe nær, regnes i Almindelighed til Odsherred og den Inddeling ville vi følge.

Morville Vidensk. Selsk. Skrivt. ny-Saml. 2, 396. beregner Draxholms Amts hele [□]Indhold foruden Øerne-Nexeløe og Seierøe til 5.3814 [□] Miil, Seierøe til 0,2074, Nexeløe til 0,0338, total Areal = 5.6226. Men da der ingensted siges, hvilke Sogne – foruden Seierøe, han dertil har henført, saa kan man ei bestemme noget derom. Dag maae jeg næsten troe, at han foruden Vallekilde og Hørve Sogne har – da han nævner Nexeløe derunder, der stedse har hørt under Følleslev Sogn – ogsaa henført Følleslev Sogn til Draxholms Amt, hvorved han faaer et total Areal ud, som ellers ei lod sig udbringe. Men derimod henfører han Holmstrup Sogn til Kallundborg og Sæbygaards Amter I. c. 397 og ei herunder som Hofman og Jonge. Søeplanen har Morville kun udbragt til 0,00680 [□] Miil, men jeg har ei uagtet gjentagne Opmaalinger paa Karterne, kunnet udbringe den til mindre end 0,0750 [□] Miil, hvilket dels kommer sig af den mindre Maalestok jeg har været nødt til at bruge, dels maaske og at jeg har regnet noget til Søeplanen, som Morville har antaget for Moseland. Officielle Angivelser har jeg ei kunnet erholde, uagtet al anvendt Flid. Skovlandet har jeg angivet nøie efter

officielle Meddelelser og derom er jeg fuldkomme vis. Morville har ansat det til 0,2610 [□] Miil for Draxholms Amt, jeg har udbragt (8) det for Odsherred til 0,2413 [□] Miil. Sumplandet som 1. c. beregnes til 0,1397 [□] Miil er nu nok overalt forsvundet i det Begreb og har efterladt Enge eller Tørveskjær, paa ubetydelige lavt liggende Steder nær. Flyvesandet og Lyngsletterne ere ikke nogetsteds meddelte, men de udgiøre vist i det mindste 2500 Tdr. Land. Dog er en Deel af Lyngsletterne deels bragte under Ploven, deels indtagne til Skov. [□] Indholdet af Sognene ere angivne efter Gliemans Korter, de eneste vi have, hvorpaa Sognegrændserne ere afsatte. Men, da Maalestocken, der her kan bruges ogsaa er yderst liden og Vinklerne saa smaae at man kun med megen Møie er istand til at fatte og aflægge dem, vil sandsynlig her findes en ikke ubetydelig Differens mellem de officielle Angivelser og mine. Imidlertid for håber jeg, at de saa nogenledes ere proportionale og kunne saaledes tjene til et Slags Oversigt, hvor den yderste Nøiagtighed ikke forlanges. Jeg har gjort mig al Flid for at faae dem officielle, men det har ei ville lykkes.

Herredets naturlige Beskaffenhed.

Det der først frembyder sig til Beskuelse er da Landets Overflade, og den Fortsættelse ud i og under Havet hvor Banker, Sletter, Dale, Skove, Vande afvekle med hinanden. Enhver af disse fortjene at komme under nøiere Betragtning og disse Betragtninger kunne ikke være uden Interesse. At det hele Sjælland, som det hele Danmark, og de nordlige og vestlige Dele af Tydskland have i den fjærne Oldtid lagt aldeles under Havet og derfra efterhaanden i lange Perioder hævet sig op over (9) Havfladen, kan neppe paatvivles. At denne Opstigning idet den muligen daler paa andre Steder, endnu vedvarer her med samme langsomme Skridt, er nok ligesaa sikkert; at der under Opstigningen hist og her er skeet Bristninger – for vore Øine betydelige, men i Sammenligning derimod med Jordklodens Halvdiameter neppe mærkelige *), hvorved Klinter, Brinker, Landreisninger ere fremkomne, ligger klart for vore Øine. At de afrundede Former og de Retninger Landene have, ere fremkomne og dannede deels under Havfladen ved Strømmene, deels efter Opstigning ved nedenfra virkende Kræfter, som og ovenover ved Luftens og Veirigets Virkninger endnu ere bleve mere afrundede og bragte i den Form, hvori de nu ligge over Havfladen, synes uimodsigeligt. Bakkestrøgene, som nu fremvise sig for Øiet have altsaa været de første Mærker paa det vordende Land, der sandsynligen hvile paa Kalkstøtsenes Toppe og i deres Kløfter og som have holdt sig da e mellemværende Vægge ved Vandfloder og voldsomme Rystninger indskyldes i Havets Dybder. Følger vi imidlertid disse; kunne vi uden Vanskelighed gjøre os et Begreb om, hvorledes Landet i den fjerne Oldtid har seet ud, og vi vilde da finde det mere overensstemmende med de ældste Sagn og den ældste Historie, vi have; end om vi antage – og som alle Skribente næsten synes at forudsætte (10) at Landet stedse har været i den Form, hvori vi see det. Benævelserne paa visse Landstrækninger, saasom: Vige, Næs, Skov, hvor nu intet eller dog kun svage Spor deraf findes, fordybe desuden en saadan Forudsætning.

*) Antager man Værhøv, dom Herredets høieste Punkt = 585, og Jordens Halvdiameter = $859\frac{1}{2}$ geogr Mile, hver 23700 Fod, saa er Værhøv 1':34,820, hvoraf man seer ikke engang er mærkelig mod Jordens Halvdiameter.

Odsherred vilde være, som et isoleret Heelt, naar ikke den lave, flade for ikke meget over 100 Aar siden næsten oversvømmede Landstrækning fra Vesterstrand til Draxmølle forbandt det med det øvrige faste Land. Vi træde neooe ind i Herredet, saa opstiger der hastigt, dog uden Steiheid en af de anseeligste Høiegne i Sjælland, der (efter Glieman) naaer en Høide af 585 Fod, (efter Bugge) kun 382, (efter Scgow) kun 393 Fod, hvis øverste hatteformige Top, er bekjendt under Navnet Værhøv eller Værhøi. Fra denne Bakke – udgaae alle de Bakkerygge og Aase, der gennemstryge Herredet i forskjellige Retninger, som her i Herredet ret vel lade sig spore, da de mærkligen hæve sig over Sletten. Hele Grævinge Sogn eller den Halvøe, der indsluttes af Lamme- og Siddingefjorden er en østlig Green af Samme, der vel har mange Kupper og Aase, men alle ei betydelig høiere end hele denne Halvøes Ryd, der afdaler til Syd og Nord. Hovedarmen gaaer derimod fra Værhøv over Høve, N. O. over Aastofte, Jyderup, Hønsinge langs Landeveien til Asmindrup, hvorfra den sender en Biarm over Brent, Ulkerup og Egeberg til Kongsøre Nebbe, hvor den aldeles aflader sig imod Fjorden; men selv gaaer den i mere nordlig Retning over Høiby, Staarup, Nyegaard, hvor den i denne Egn naaer sin største Høide i Trollebjærget med sine 5 Toppe eller Kupper, dreier (11) sig derpaa vestlig over Tengslemark, Holmstrup, Lumbaas, Ebbelykke, hvor den ved Lumbaas naaer sin største Høide, hvorefter den afdaler næsten ned til Vandspeilet, langs ad den lange Oddens-Tunge indtil den efter 1 Miilsveis Strykning reiser sig noget igjen, naaer sin største Høide i Forbjærget Oddens Gnibe, og derefter hvor den brat afstyrter under Havfladen, med det 2 Mile lange steenbelagte Sjællandske Ref stryger i nordlig Retning ud i Kattegattet. Den giver sig endnu engang tilkjende i den over 1 Miil mod Nord fjernede Havsteens Grund, der reiser sig op indtil 6 Fod nær Vandspeilet, hvorefter alt Spoer af den aldeles forsvinder under den uendelige Mængde Sand, hvormed de vestlige Egne af Kattegattet ere overflydte. Fra Nyegaard nordlig og Nordostlig afdaler en Biarm, men taber sig snart i de lave, sandige og ud imod Nordstranden lyngbegrøede Sletter. Nogle Spor deraf findes i de bratte Bakker ved Nyekjøbings Markeskjæl imod N. V. og N. Midt i det Sandhav, der vedvarer fra Nyekjøbing til Rørvig, hæver sig nordostligere Birkens Høi med en temmelig udstrakt Flade og derfra udskyder sandsynlig i S. den langstrakte Aas, der udgiør Nakkeland, naar man kun kunde see dens Forbindelse dermed under det Sandhav, hvormed den er overføget. Denne affalder ved Issefjorden med Klinten (Skrebjerg), men mod S. afdaler den langsomt i Nyekjøbings Fjord med Nakke Hage.

Disse Høider udgjøre det egentlige faste Land af Herredet, de lave, flade, sandige og lyngbegrøede Strækninger, der have ansat sig ved Foden af disse Høider, ere senere i den historiske Oldtid og indtil vore Dage af Havet opskyllede og tilsatte. (12)

At Odsherred i den fjerne dunkle Oldtid og endnu hen i den historiske Old har været en fra det øvrige Siælland aldeles adskildt Øe, kan neppe paatvivles. Over Tangen S. for Draxholm har fra Seierøbugten været Indfart i Lammefjorden. Alt hvad der nu adskiller dem er løs Sand, i hvis Huulheder Tørv hat i fremfarne Aarhundreder dannet

sig. Hele den lave, sandede og grusede Strækning paa Vestsiden af Herredet fra Høvebakke ig videre N. og V. i, er indskyllet Sand af Vesterstranden, hvis aarlige Tilsætning endnu er kjendelig der, hvor den ikke ved Agerdyrkningen er forstyrret. Man sporer den opskyllede Sand endnu høit og paa den vestre Side af Hovedaasen, der trækker gjennem Herredet og det, vi nu kalder Ellingelyng, var i fordom Dage en aaben Bugt. Dette opkastede Sand foraarsagede, at Svinninge Søe, der i den Tid var en blot Vandsamling ved Havbredden og havde sit Udløb i Bugten, blev indklemmt af de aarlig tilskyllede Sandrevler, og satte hele den vidtløftige Flade under Vand, som senere fik Navnet Ellingemose, hvis Omfang sees paa V. S. Karter, som den var før den blev udgravet sidst i afvigte Aarhundrede. Rørvig og Nakke-Land have ligeledes i Oldtiden været skilt fra det øvrige Odsherred, og maaskee endog herigennem ind fra Nordstranden S. for Rørvigs Kirke været indfart i Nyekjøbings Fjorden. Ligeledes har hele den Strækning, der nu udgjør Nyekjøbing og Nyerups Lyng indtil Trollebjerget ved Nyegaaard været Havbund, der langsomt deels har, som hele Fladen, høinet sig, deels aarlig faaet Tilsætning af overskyttet Sand. Den har i de sidste Aarhundrede efter (13) gamle Folk Forsikring udvidet sine Grændser over 50 Alen, hvilket og Øiesynet bekræfter. Ligesaa men meget mindre Strækninger ere paa lige Maade tilsatte ved Klint og Ebbelykke. Bølgeslagene i Sand og Steenrevlerne, der hvile parallelle ved Siden af hinanden ere endnu kjendelige, hvor ikke senere Kultur har forstyrret de naturlige Forholde. Uden al Tvivl finder det samme Tilfælde Sted ved den lave, flade, sandede Tange, der nu sammenbinder Oddens høiere Land med Ebbelykke Bjerg, saa at Odsherred i de omhandlede-Tider har bestaaet af flere Øer, hvilket og Navnet der i den ældre kristelige Olds Skrifter blev givet Rørvig og Nakke synes at bekræfte. Man kaldte det Ysøørn, der uden al Tvivl ikkun er en hastig Udtale af Yseørne, = de ved og i Isefjorden værende Øer. S. R. D. VII, 122 f.

Betragte vi Overfladen af Landet, saa er den som Landets øvrige Overflade, der Geologerne kalde opsvømmet Land, en Samling af alleslags mineralske Forvittringer, og Afløsninger af de faste Bjergmasser, der ved en os ubekendt og i sin Virken voldsom Naturrevolution ere førte her ned fra de Skandinaviske Bierge. Det er Stumper, Levninger af alle Formationer, knusede for det meste til Gruus, hvoriblandt dog mange anseelige Steenblokke af Urformationen, men og af de Yngre. De hvile uden al Tvivl heelt igjennem over hele Danmark paa Kalkformationen; hvor dybt denne ligger her, veed Ingen. Løse Kalksteen findes der mange af, endog hele Bakker fulde; men som efter deres Runding og Afglættelse synes at være bearbejdede af Havvandet i lange Tider. Faste Klippespor findes ingensteds i Herredet og hvad Almuen antager derfor, ere løse, men (14) store Steenblokke. Oven paa den faste Kalk hviler uden al Tvivl et anseeligt Leerlag og her ovenpaa Sandet og Gruset. Paa samtlige Aase fra Værhøv af og saalangt de stryge i N. og N. V. have paa den vestlige og nordlige Side lige op til Toppen og ikke sjældent paa denne med, mægtige Sandlagere leiret sig, der ere opkomne af Havet og senere liig Flyvesanden paa Jyllands Vestkyst, efter at være blevne tørre, ved Vinden førte op til Toppene. Dog maa, som forhen bemærket, erindres, at der har været den Tid, da Havet i Forhold til Landet stod meget høiere end nu, og engang, da selv de høieste af disse Toppe laae under Vandfladen, hvorefter kan sluttes, at baade Strømme og Vande have i de

allerældste Tider i vore Lande havt samme Retning som nu imod Landet = Vinden har blæst meest V. og N. V. Paa den østlige Side derimod prædominerer Leret, undtagen i de lave ved Stranden liggende Egne, fra hvilke Havet i de senere Tider er traadt tilbage. Disse have en Sandbedækning, men almindelig ikkun tynd og derunder Leret. Følgelig er i oekonomisk Henseende de østlige Egne eller de østlige neddalende Aase og Bakker af en bedre Jordbonitet end de vestlige, hvor den udvaskede Strandsand er den forherskende. Dog maa dette bemærkes, at i det Mindre finder herudi mange Undtagelser Sted.

Af Vandsamlinger, saasom Søer, har Herredet de samme som forhen, men af Kiær, Aaer. Bække har Herredet nu ikke mange. Ved de geogr. Korters Forfattelse blev Moselandet i Draxholm Amt, der her antages 0,5948 ^q Miil større, end det jeg her regner til Odsherred, beregnet til 1401½ Tdr. Land og Søeplaner til 682 ¼ Land. Dette Areal især det første, maa (15) nu meget have indskrænket sig ved Udgravningen af de mange Smaasøer, Sumpe og Engkiær i Udskiftnings-Perioden. Søerne ere derimod omtrent de samme. De vigtigste af dem ere:

1 og 2 Nord for Birkens Høi ligger Flynder Søe (40 Td. Ld.) og Strax S. V. derfor Dybe Søe (30 Td. Ld.); begge næsten lige med Havets Vandspeil, med lave og sandige Bredder, ubetydelig Dybde, den første med ½ - 2 og den sidste 2½ - 3 Alen Vand, for det meste reen Sandbund, dog har Flynder Søe i sin vestre Ende noget mudret Bund. Da Havvandet ofte trænger in i den, er Vandet brak og tildeels salt. Dybe Søens Vand er derimod aldeles færskt og klart. Hiin er uden Fisk, uden naar Havet ved Høivande trænger deri ind og efterlader nogle Flyndere, af hvilket Slags Fisk Søen nok har faaet sit Navn, ligesom den sidste har faaet Navnet Dybe Søe i Forhold til den Førstes ringe Dybde. Begge Søer ere i sin Tid opkomne ved Havets Tilbagetræden og de er efter af Bølgerne opkastede Sandrevler. Et Phænomen, man seer paa alle vore Kyster.

3) Pajesøe = Pajes-Søe (Mandsnavnet Pai S. R. D. IV, 583. 585 og en Boo Pajensøn ibid. 472.) paa Nyek. Lyng med lave, stenede og sandede Bredder, mudret med megen Grøde (Lemna Linn.) begroet Bund, klart og godt Vand, fiskerig paa de sædvanlige Ferskvandsfiske med en Dybde fra 2 – 12 Alen (40 Tdr. Ld.); for circa 30 – 40 Aar siden blev den naturlige Afløbsrende til Nordstranden fordybet og Vandet i Søen derved noget formindsket, hvorved Kjæret paa S. V. Side er blevet fastere. Den er i Oldtiden (16) opkommet paa, samme Maade som Dybe- og Flyndersøen, thi Havet har i de ældre Tider gaaet ind i Søen og Kjæret, der da udgjorde en Bugt, hvorigiennem var Indsejling til den ved Trollebjergets Fod liggende Trollebjerghavn, som endnu ikke er forsvunden af Indbyggernes Erindring, endskiønt det vist er mere end 400 ar og derover siden Indløbet dertil var seilbart. Nu dæmme vidtløftige Sand og Steenrevler for Søen, men hvori man endog tydelige seer Bølgeslagene parallelle med Nordstrandens Bred.

Paa Nyek. Lyng har derforuden været endeel andre Søer og Moser, der nu alle ere udgravne. De anseeligste var Store og Lille Kleinemose og Davidsmosen, foruden en heel Hob Hedekjær. De 2 første, især den vestlige, vare meget sandsøgne. Ved Udgravning befandtes et betydeligt Tørvelag under den sandsøgne Bund. Veiene fra

Nyek. til Rørvig passerer midt imellem dem. De findes paa V. S. Kort. Endeel af de øvrige paa det Gliemanske. Søerne ere nu tørt Land.

4) Nyegaards Søe, S. f. Paiesøe, mod N. med høie af de omliggende Banker indsluttede Bredder, mudret, stenet og leret Bund, klart og godt Vand fra 2 – 3 Alens Dybde foruden Mudderet, hvis Dybde ofte er meget betydelig, stærkt begroet med Siv, fiskerig, paa vestre Side omgivet af megen Sæk = den efterhaanden opgroede mudrede Bund, der er i Begreb med at danne sig til Tørv, som og fordi den er elastisk og giver efter for Fodtrinet kaldes Gunge. Den er imidlertid farligere at begive sig ud paa, end man i Almindelighed troer. Midt i Søen eller dog nu i Sæken en Holm med Rudera af Mure, der see ud som snevre Taarnfængsler, (17) hvortil man i nogenledes tørre Aaringer kan gaae ud uden Fare, naar man har en bekiendt Veiviser. Den omtales hos Hofmann VII, 250. Ligeoverfor N. O. staaer en svær Muur, som skal være Rudera af Drøsselholms Slot. Udgravning skal ikke være forsøgt, men menes dog at kunne lykkes. At dette vilde være Vinding, kan man ikke paatvivle. Den har Udløb til Pajesøe. Areal 13 Tdr- Land foruden Sæken.

5) Højby Søe. Af samme Beskaffenhed, som foregaaende, mod V. med lave, stenede og sandede Bredder, leret, stenet og muddret Bund. Dybde fra 2 til 10 Al. Vand. foruden Mudder; klart Vand, meget fiskerig. Areal 78 Tdr. Land. Dens Flodemaal skal ved forsøgt Udgravning være sjunket. Den er i Dybet og omkring ved de v. og n. Bredder temmelig sivbegroet. Strax ved den, N. O. for Rudera og Mærker af Ebbes Borg og Jomfruburet.

Indsat af oversætter

Klinte Sø på Kort fra 1855

6) Klinte Sø, Herreders største Indsøe, ved Klinte By, Højby Sogn, næsten kredsround med lave, sandede, sumpede, stenede og grusede Bredder, leret, Stenet og muddret Bund. Dybde fra 2 til 6 Alen foruden Muddret; Bredderne kun lidet ophøiede over Havets Vandspeil, fiskerig, især paa Aal, meget sivbegroet. Den har sandsynlig samme Oprindelse som Dybe- og Flynder- og Pajesøe, Areal c. 463 Tdr. Land. Strax derved og ikkun ved en lav Dæmning derfra skilt ligger:

7) Sonnerups Sø med lave, sandede og sumpede Bredder, meget Mudder, men kun lidet Vand. Nogen Fisk, især Aal. Bunden hæver sig stedse mere og (18) op. og den vil snart udslettes af Søernes Zal. Arealet c. 64 Tdr. Land

8) Svinninge Søe, ved Svinninge Bye. Asmindrup Sogn, med lave, sumpede of lerede Bredder, leret og muddret Bund, dog i V. noget sandig, sivbegroet, fiskerig, saavidt Vand findes; med derunder en uendelig Mængde Mudder, hvis Dybde, uagtet anstillede Forsøg, dog ikke har været at udgrunde. Søen er udgravet og derved saavel Vandmassen, som Søens Omfang betydelig indsvunden; før Udgravningen c. 25 Tdr. Land. Dens Vand er Væld fra de nærmest liggende østlige Bakker. Den har ligesom Klinte Søe i de ældste Tider stødt umiddelbar til Havet. De af dette opkastede Sandrevler dæmmede Vands Afløb, og dette var for omtr. 50 Aar siden saa betydeligt, at det Vinter og Forår satte en stor Deel af Ellinge Lyng under Vand; nu er Søens Vand ved en 4 Alens bred Grøvt udledet over Ellinge Lyng i Sejerøbugten.

9) Stenstrup Søe, Højby Sogn, ubetydelig som Søe, c. 5 Tdr. Land; men 10 – 12 Al. dyb. S. O. har den en høi Leerbrink ved Bredden, mod V. og N. Enge med god Høeflet, da Vandet fra Søen om Foraaret stiger op paa dem; er et vigtigt og uundværligt Vandsted for Byen i strænge Vintre og tørre Somre. Den har et afløb til Stranden.

Af Moser og Sumpe har Odsherred nu næsten ingen. Den betydeligste af herværende Moser og Sumpe var Ellingemosen med et Areal af c. 850 Tdr. Land, der før Udgravningen 1790 var et Uføre af Dynd, ubevoxet Sæk, hist og her med noget Birke- og Vidiekrat, og hvorfra kun en ubetydelig Deel Mosefoder med megen (19) Besværlighed kunde bjerges. Den er nu tør alle Tider og kan anvendes til Høeflet og Tørveskjær. Den blev fornævnte Aar udtørret ved en Hovedgrøvt af 4 Al. Bredde og 2 Al Dybde, samt 2897 Al. Længde, foruden nogle Bigrøvter. Paa V. S. Kort over den N. V- Deel af Sjælland seer man Mosen, som den da var.

Paa Rørvigs, Nyekjøbings, Nyerups og Ellinge Lyng fandtes forhen endeel Engkjær med Knolde og bevoxede med, Pors (Myrica Gale) og Kjæruld. (Ericphoron

polystachion). Disse ere nu for det meste udgravne, Knoldene afstukne og Bunden ved Udtørring forvandlet til Eng eller Agerland. Iblandt de paa Ellinge Lyng værende var Pinthes Mose, og paa Nyekjöbings Lyng store og lille Kleinemose de anseeligste; nu alle udgravne.

Herredet har nu ikke en eneste betydelig Bæk, meget mindre en Aae. Svinningesøens og Ellingemosens Afløb er nu indskrænket til en 4 Al. bred og 2 Al dyb Afløbsrende, der om Sommeren som oftest er tør. De øvrige Bække, der endnu staae paa V. S. Kort ere nu ikke engang mærkelige, naar Bækkene der nedløbe fra Værhøv i N. og S. undtages, og selv disse ere fra Vandmassens Side ubetydelige. Den nordlige gaaer forbi Korup og driver Ordrup Vandmølle, hvorefter den falder ud i Nordstranden, Den sydlige forsyner Vindekilde Vandmølle med det fornødne Vand, der ogsaa udledes fra selve Bakken i Render til Adlersborg, gaaer østlig der forbi og falder ved Dragsmølle ud i Lammefjorden. Den har altid Vand og der af udmærket Godhed. Bækken ved Strandhusene, (20) der falder ud i Nykjøbingsfjord, er ubetydelig; derover er dog Broe. Den har dog tilforn drevet en Vandmølle, Lure Mølle kaldet.

Af Veiler, = lavvandede Indvige, hvorover Færdsel falder, findes i Herredet kuns een, og der er Faareveile Veile, ved Faareveile By. Herover passeres nu paa en Chaussee af 3600 Fods Længde og 36 Fods Bredde tilligemed Jordveien og 2 á 3 Al. Høide over dagligt Vande. Her var forhen, især om Vinteren, et temmelig slemt Uføre, der ved Høivande var upasseligt. Den ligger paa Landeveien fra Nyekjöbing til Kallundborg og Holbek, strax N. for Faareveile Kirke og mellem denne og Veilekroe.

Herredet omgives i Ø- af Isefjorden, i N. af Kattegattet, der her stedse kaldes Nordstranden, i V af Samsøebeltet, egentligen af Seierøe og Nexeløebugten, hvis Vande her kaldes Vesterstrand. For det meste begynder Havbundens Nedstigning med lave og flakke Bredder, der almindelig strække sig 50 til 100 Skridt ud i Vandet med ringe dog stedse tiltagende Dybde; der afsænker Strandbredden sig noget mere med en Dybde af et Par Alens Vand; men undertiden og pludselig med en Nedstyrtning paa 2 á 3 Favne. Den flakke Bredderand er ved Landkanten almindelig smaaestenet paa et Par Alen, derefter hvid fast Sand ud til Dybet, hvorpaa man finder store Stene, meest af Granit og Gneus, der rage op i Vandfladen, og som kun i Nærheden af Kjøbstæderne, og hvor det i Nærheden ere anlagte Vandbygninger og Veie, ere bortskaffede, i øvrigt almindelig sandet, derunder oftest Leer og derfor enkelte Steder af opstigende Væld giennemsiet, hvilket man kalder Qvik- eller Qvæklee, og hvori man kan sætte (21) Livet til. Længere ude er Havbunden ofte dyndet og for det meste paa en 2 á 3 Favnes Dybde begroet med Tang (Blædeltang) eller og bestrøet med større og mindre Steen, hvorpaa man oftest finder Kløvertangen. Saavidt man veed findes ingen Steder deromkring fast Klippeland, og naar man paa enkelte Steder har, fordi man der fandt store Steenblokke, der ragede op fra Dybden, troet det, saa er det sikkert urigtigt, saameget mere, som disse vare Granitblokke. Indvigerne ere gjerne lerede og muddrede, samt tangbegroede. Hvor 2 Høilande støde nær tilsammen, saa at Strømmen derimellem indknibes, findes undertiden et større Dyb paa 5 á 6 Favne, saasom i Lammefjordens Munding, i Ourø Sund, i Kuulhuus Renden o. fl. St. Enkelte Undtagelser med en meget større Dybde, saasom mellem Sjællands Rif og Hadsteensgrunden, ere sjeldne. Det stadfæster sig

iøvrigt her som allevegne, at som det nærmeste Lands Høide og Skikkelse er over Vandfladen, saa er den og derunder. Dybet forholder sig altsaa til Havfladen, som Havfladen til Høiderne over og i Nærheden af samme. Men der er desuagtet ingen Regel uden Undtagelse. Mærkelig er imidlertid den omtalte betydelige Dybde ved Sjællands Rif, som kan ansees for den største ved Sjællands Strandbredder. At det er indgaaende mellem Riffet og Hadsteensgrunden, der opskjærer Grunden og vedligeholder dette betydelige Dyb, midt i et Flyvesandshav, er uomtvisteligt. Maaske man her kunde ved nærmere Undersøgelse finde Spor til den faste Kalk, hvorpaa Sjælland hviler, og saa var den større Dybde let forklaret.

Isefjorden omgiver Herredet paa den østlige Side. uberegnet Roeskildefjord, men iberegnet alle de øvrige (22) Fjorde og Vige, vil den omtr. udgjøre 14.3195 [□] Mile, største Længde fra Munden ved Spotsbjerg og Skandsehagen indtil Enden af Bramsnæsfjorden 4,75 Mile, største Brede i Ø. og V. 2,25 Mile. Fjordens Bund er lige som Kattegattets afsænket mod Ø ved Seilløbet fra Rørvig til Ourøesund, det der paa Landkortet nu urigtig hedder Siddingefjord, ligger en farlig i N. N. O. og S. S. V. rettet Grund, hvorpaa kun 9 Fod V. Den har for Tiden en noget forskjellig Udstrækning og Retning fra den Søekortene angive.

- 1) Den største Indvig deraf i Herredet S. fra, er Lammefjorden, der deler sig i den nordlige eller Siddinge- og i den sydlige eller Lammefjorden, der indslutter Lammehomene, og paa 4000 Skridt nærmer sig Beltet. I Fjordens yderste Munding, østlig mellem Tudsens og Kongsøre Nebbe, hvor Strømmen sammenknibes, finder man et Dyb af 6 til 7 Favne, der mere vestligt aftager meget, alt som Fjorden udvider sig og de modstaaende Strandbredder blive lave, indtil 9 á 10 Fod. Den sydlige Bred deraf er lav og flak og langt udstrakt, den nordlige derimod høi og kort, og Dybet i hastigt Tiltagende. Fiskeriet er meget ringe, ligesom og Isefjorden i det Hele ikke er fiskerig. Lammefjordens hele Overflade kan antages 2,5222 [□] Mile. Den befares af enkelte Skibe der fra Adlersborg Gods indtage Kornvare. Ankerpladsen er da ved Lammeholmene i Nærheden af Faareveile Kirke. (23)
- 2) Siddingefjorden er den nordlige Arm af Lammefjorden mellem Egebjerg og Grevninge Land. Den befares nu ikke uden af enkelte Fiskerbaade. Dybden 3- 2 Favne. Strandbredderne nedstigende, siden flakke. Bugten eller Fjorden giver fra dens Munding i øvrigt et ret smukt Prospekt; rundt omkring seer man tildeels Skove, men den største Deel er kun Levninger deraf. Inderst i Vigen, Vigs By og Kirke. Dens Areal 0,1424 [□] Mile. Paa Videnskabernes Selskabs Kort, som paa Gliemans er Siddingefjorden henlagt mellem Ourøe og Tudsens, hvilket er aldeles urigtigt; dette hedder Ourøeløb eller Ourøesund.
- 3) Nyekøbingsfjorden gaaer ind fra Isefjorden i N. V. med et Dyb fra 5 til 2 Favne V. opstigende Bund ind imod Byen, mellem Nakkehage og Kongsøre Land. Den har en Steenrøn S. V. for Nakkehage, hvorpaa Søen bryder sig i Stormveir, og flakkest nord paa ind mod Ringhomen og Inddigen vester for. Den østlige Indvig derimod er dyb, muddret og noget stenet. Den kaldes How og tjente forhen til en Vinterhavn for Rørvigerne, der nu i dens Sted have valgt Holbeks Skibsbroe. Areal c. 0,2991 [□] Mile.

Rørvigsbugten eller Bugten ved Toldboden begynder ved Nakkehoved og rækker nord op næsten $\frac{3}{4}$ Miil til Skandsehagen. Den nordlige Deel mellem Skandsehagen og Toldboden hedder Skandsekrogen; fra Nakkehoved til henimod Rørvigs Bye, er Landet temmelig høit nogle Steder med Klinter eller Afstyrtninger som ved Skrebjerg; men derfra afdaler Landet mere og mere og fra Byen til Toldboden er en lav sandig Slette af opskyllet Sand (24) og Smaasteen, der fordom har været Havbund, men nu forbinder Nakkeland og Nyekjøbings samt Rørvigs Lyngsletter med det høie Land omkring Birkens Høi. Vanddybden i Bugten er tæt under Landet endog reen paa 4 til 6 Favne Vand, men noget nordlig for Skrebjerg og langs med Landet ved Rørvigs Bye udgaaer flakke Grunde, der dog ophøre henimod Skandsekrogen, hvorudenfor er et reent Dyb af 6 – 7 Favne. Dog ere Løbene kuns smalle og videre ud i Bredningen mange Sandgrunde. Der er god Ankerplads overalt, men sydost Vinde sætte temmelig Søe.

Vi komme til Mundingen af Isefjorden, i Oldtiden saa berømt ved Kongevalget og den Skandinaviske Søemagts Samlingsplads. Jeg regner den fra Skandsehagen til Korshagen i N. paa den vestre Side, og fra Lynæs til Spotsbjerg paa den østre Side, hvorimellem Afstanden er 5900 d. Al. eller næsten $\frac{1}{2}$ dansk Miil. Landet er paa Odsherreds Side lavt, fladt og sandigt indtil Foden af den høiere Slette, hvorpaa Birkens Høi ligger; paa den modsatte Side er Landet høit med Klinter og Skrænter. Ved et nøiere Blik paa Mundingens Form og fornøden Kundskab om Lodskuddene og Grundene i selve Mundingen, bliver man snart vaer, at det er den østlige fra Kattegattet indgaaende Strøm, der tilsætter Mundingen med Sand og den udgaaende Vestlige, der udfører, om ikke alt hvad den indgaaende indsætter; thi dette er nok umuligt, saa dog saameget og saaledes, at Dybderne, endskjøndt de aarlige noget forandre sig, dog bekjendt, opfyldt med en uendelig Mængde Sand, der rækker fra den ene Bred over til den anden og (25) ikkun ved begge Lande tillade de fornødne Gjennemfarer; dog ved dagligt Vande ikkun for Skibe af 9 á 10 Fods Dybtgaaende; ved høit Vande, der stedse indtræffer med N. V. N. og V. Vinde er Dybden noget større paa Gjennemfartsstederne, men med Ø. og S. Ø. endnu mindre. Midt i Mundingen ligger Storesand, S. for den Middelgrunden i uafbrudt Forbindelse, og S. V. for den sidste Tolken og indtage fra N. til S. en Længde af $\frac{2}{4}$ Miil og en Brede af omkr. $\frac{1}{4}$ Miil. Ved dagligt Vande er der paa deres laveste Steder 2 til 4 Fod Vand; men med østlige Vinde og lavt Vand stiger den første i S. og N. rettede Sandgrunde ere Løbene. Det østlige under Spotsbjerg det almindeligste, fordi de fleste paa Isefjorden farende Skibe komme øster fra. Farten gaaer da S. V. i ned forbi de omtalte Grunde, og naar de have styret disse forbi, holde de over mod Toldboden, hvor de skulle klarere. Af ovennævnte Aarsag er og det vestre Løb sjeldent brugt. Det er ogsaa baadse smalt og krumt, og Mærkerne ere finere og vanskeligere. Der ere ansatte Lodser paa begge Sider, hvoraf de ved Spotsbjerg modtage Skibene der udenfor, og lodse fra Spotsbjerg modtager Skibene der udenfor, og lodse fra Spotsbjerg og længere ude op til Rørvig, hvorefter Lods faaes derfra videre ned i Fjorden. Skibe, som lastede stikke dybere end 9 á 10 Fod, indtage Lasten enten aldeles eller tildeels udenfor Grundene, hvorhen den føres i mindre Skibe, som kaldes Lettere. Ankerpladsen er da gjerne udenfor Grundene paa 16 á 18 Fod. Men de ere da underkastede høi og svær Søe, hvis N. V. Storme skulde indtræffe. I øvrigt er det mærkeligt, at den Beskrivelse over Isefjordens Munding, som Saxo i hans 11 Bog i (26) Anledning af Harald Heins Valg

giver, endnu aldeles passer paa samme, hvoraf man seer, at Sandbankerne i Fjordmundingen, Store Sand, Middelgrunden (i Lodsernes daglige Sprog Meelgrunden) alt da vare til og omtrentlig af samme Høide som nu, da de kunde sees ved Lavvande over Vandstanden, men vare skjulte ved Høivande, og at man følgelig let kunde komme der i stor Fare, da de indtage den Plads, man skulde ansees for dybest. Hans Ord ere: *Medium Sinus tenent arenæ, obscura nautarum celantes periculæ, nam nt abieus æstus ea aperit, ita rediens claudit.* Ed. Steph. 213.

Fra Korshagen, den nordligste Spids af Rørvigs Land og videre vester i, finder man Nyerupsbugten, saa kaldet af den derved liggende Bye Nyerup, en Længdestrækning af 1½ Miil fra Korshagen til Klintebjerg. Omkring Korshagen og videre nord og vester i ligger grønne Revle, en med megen Bændeltang begroet tommelfinger formig Sandgrund, der strækker sig i N. i ½ Miil og fingerformig V. i 1 Miil. Paa den er 2 til 3 Favne Vand og mellem den og Landet noget dybere. Det er tydelig, at denne Grund er opstaaet og forøges endnu noget aarlig af den Sand, som den i og udenfor Munden kommen østlig Strøm sættes V. i. Bugten er fra Landet N. i langsomt afdalende Sand, hvori Bølgeslagene ligge i same Retning og aldeles parallelle med de af Havet nu forladte Sandrevler paa Landet. Her drives noget Fiskerie og henimod Nyerups Klint fanges en Mængde Hummer og Krabber samt Flynder og Tunger. Høieste Dyb 4 á 5 Favne; almindelig 3, naar man har forladt den inderste lave Strandbred. Undertiden opdrive (27) her nogle Vrag. Landet ved Strandbredden er allevegne lavt, fladt og sandigt, naar Klintebjerg der ender Bugten, undtages.

Fra Klintebjerg indtil Oddens Gnibe = den sidste høie Banke paa den yderste Landspids af Sjællands Odde, er em i Ø. og V. langstrakt Bugt paa 2 Miil; der paa ¼ Miil Afstand fra Land har et stedsevarende Dyb paa 5 á 6 Favne Vand; naar man undtager en i Vandfladen opstigende Sand og Steengrund ¼ Miil fra Landet nord for Ebbelykke Bye, hvorimellem dog temmelig store Skibe kunne passere. Landet er høit fra Klint af og forbi Ebbeløkke; men derfra reiser det sig langsomt over Overbye og videre fort til den yderste Banke paa Spidsen, der kaldes Gniben, hvis Høide dog neppe er meget meer end 50 – 60 Fod.

Fra Oddens Gnibe strækker sig 2 Mile N. N. V., det bekendte Siællands Rif med 2 Afbrydelser eller Aabninger og ender sig gaffelformigt med en temmelig der i Egnen betydelig Dybde af 10 – 30 Favne, hvor udenfor endnu findes, paa omtrent 1 Miils Afstand, Hadsteens-Grunden med ikkun 6 Fod Vand under Vandfladen, hvor den stiger høist op. Herimellem falder almindelig Seilladsen for Skibe, der passerer N. forbi Sjælland. Igjennem Aabningerne paa Revet, hvoraf den ene er ¼ Miil og den anden ¾ Miil fra Gniben kunne mindre Skibe med 6 á 8 Fods Dybtgaaende passere. En af Aabningerne skal endog være passeerlig for de største Skibe. Strax N. for den yderste Aabning ligger Rønnen, en lille Græsholm, og derfra udgaar endnu en halv Miils Strækning med store over Vandfladen (28) fremragende Steen. For at lodse derigjennem og forbi Revet ere der ansatte Lodser paa Gniben, der paa det sædvanlige Lodstegn komme Skibende imøde.

Vest for Herredet, samt for en Deel af det paagrændsende Skippingsherred mellem Sjællands Odde og Refsnæs Land aabner sig en anseelig Bugt, der i daglig Tale bærer Navn af Seierøbugten, fordi denne Øe ligger omtr. midt i den, imellem begge

Landtunger. Den deler sig i 2 Bugter, den nordlige mellem Oddens Land og Seierøe og den sydlige mellem Seierøe og Refsnæs Land. Den østlige Deel deraf, der paastøder Odsherred med forskjellig, dog i den nordlige Deel temmelig regelmæssig Dybde af 2 til 10 Favne nedgaaende Dyb. Bunden alt Sand, der idelig opkastes af vestlige Vinde og ansætter sig paa de lavere Strandbredde ved Ellinge Lyng, der engang i Oldtiden har udgjort en Deel af Bugten. Oddens Land er fra Gniben S. om lig den nordlige Strandbred, af middelmaadig Høide over Vandfladen. Fra Overbye daler den mere og mere, saa den østlig om kun hæver sig lidet over Vandfladen indtil Ebbeløkke Bjerg og Lumbsaas; mere S. findes en Skrænte eller Klint der hedder Kabbelons Klint, formodentlig Kapellets Klint, fordi der i Katholicismens Tid derpaa har staaet et Kapel. Herfra afdaler Strandbredden atter, er lav, sandig, hist og her nogle Steen, indtil den naaer Høve, hvorefter Landet strax ved Bredden hæver sig betydeligt indtil forbi Ordrupsnæs og Værhøv, hvorefter det igjen daler indtil det ved Nexeløe og det ligeoverfor liggende Land paa ny hæver sig, hvor Odsherredet ophører.

Bugten beseiles nu ikke af andet end Fiskerbaade, og disse ere endda meget faa. Et Dødstyle herefter (29) overalt derpaa, især paa den Deel der ligger mellem Seierøe og Odsherred. Bugten giver imidlertid et smukt Prospekt saavel fra de høiere Egne øst for Lyngen, som især fra Høve Bakke. Men man maa see den Solens Opgang eller ei længe derefter i det mindste et Par Timer før Middag.

Odsherred har, som hele Sjælland, engang været overalt begroet med Skov, fornemlig Bøg, Hessel og Elle. Kun de sandige Lyngsletter, der findes omkring ved Vester- og Nordstranden, der i de ældste Tider vare Havbund, maa undtages; thi allevegne, paa disse sidste nær, findes i Tørvemoserne Levninger deraf, fornemmelig Eg og Hessel samt Hesselrødder. Bøg og Elle, som man i Vandbygning tilskriver saa Vedvarende, vides aldrig at være fundet i Moserne, hverken her i Herredet eller derudenfor i Sjælland. Birk- og Naaletræer veed jeg ei heller her i Herredet at være funden; alt hvad der er funden, er Eeg og Hessel. For omtr. 100 Aar siden vare Skovene endnu, vel meget forhugne, men dog af stor Strækning og beklædte efter Sagnet hele Herreders østlige Skraaning, samt en stor Deel af de vestlige høie Egne ved Klint, Lumbsaas og Ebbeløkke. Ligesaa var i endnu ældre Tider hele den østlige og selv en Deel af den vestlige Skraaning af Høvebakke og Strækningen derfra fort S. i over Værhøv beklædt med Skov, hvoraf endnu Kulaas Skov derved ere Levninger. Man saa for 50 Aar siden endnu paa den ødelagte Skovbund ny Skov opskyde, der kun behøvede Fred for at voxte op, og endnu for Eksempel paa Grevninge Halvøe, især ned mod Siddingefjorden, og (30) paa begge Sider deraf mange Smaapurrer, der kun krævede Fred for paa ny at beklæde denne smukke Viig.

I Aarene 1766 – 70 beregnedes Skovarealet i Draxholms Amt, der var noget større end Odsherred, og hvis Skovskyld var ansat til 9 – 2 – 1 – 1 , til 2618 Tdr. Land, men heri vare ogsaa nogle af Skippingherredet liggende Skove indbegrebne; maaske og nogle der nu ikke mere findes. Siden den Tid Hans Maj. Kongen fik Odsherreds Gods er Skovarealet stedse udvidet, nye Skove og Plantager anlagte, der alle paa den østlige Side af Herredets Bakkeryg trives godt, men paa vestre Side ikke have saa god

Fremgang, hvilket er en Følge ikke alene af det manglende Læ, men og af den slettere Jordbund, og maaske og den mindre Fred, derpaa kan holdes.

Skovene i Odsherred ere:

1) Kongsøre Skov, yderst ud mod Kongsøre Nebbe i Egeberg Sogn. 2) Ulkerups Holme ibid. 3) Annaberg Skov, Høiby Sogn. 4) Løkken, Grevninge Sogn. 5) Holtemose, s. S. 6) Overdrevet mellem Mantzhøi og Strandhusene, der tillige indbefatter Skaverups Skov. 7) Atterups Krat, Grevninge Sogn, forhen Skov 8) Plantagen paa Ellinge Lyng. 9) Dito paa Sonnerups Overdrev. 10) Nogen Hesselskov paa Rørvigs og Nakke Marker, men ubetydelig og ei under Frad. 11) Grønnehaug ved Nyekjøbing, c. 80 Tdr. Land. 12) Askehaugen, øst for Nyekjøbing og strax derved, er saa ubetydelig, at den ikke engang svarer til sit Navn, den er for det meste forvandlet til Pløieland og Græsplet. 13) Kulaas Skov paa østre Afdaling af Værhøv, tilhører Adlersborg; ligesom 14) Fruerlund ved Adlersborg Slot. (31) 15) Værhøvs Skov paa den sydlige Side af Værhøv. Skovbestanden er her som overalt: Eeg, Bøg, Hessel og Elle. Plantagerne bestaae af Eeg, Bøg, Naaletræer, Poppel og Piil. De Kongelige Skove fredes, og ny Plantning og Besaaening finder stedse Sted. Det totale Areal 2446 Tdr. Land. Om samtlige disse Skove nærmere Beretning hver paa sit Sted.

Til Samfærdsdens Befordring er der i de senere Tider her i Herredet som overalt gjort meget ved gode Veies Anlæg, der nu gjenemskiære Herreder i alle Retninger. For at bedømme hvad der i den Henseende er udrettet, maa man kiende Veiene for en 50 Aar siden. Vi ville opregne de vigtigste Veie:

Landeveien fra Nyekiøbing udaf Herredet. Den gaaer igjennem Staarup, forbi Nyekro, gennem Svinninge, Hønsinge, Høve, forbi Veilerne, Foreveile til Vindekilde, i alt 3 Miil. I Vindekilde deler Veien sig til Vest og Øst; den vestlige forbi Adlersborg og videres til Kallundborg, den østlige dreier strax af i Vindekilde By og gaaer forbi Draxmølle videre til Holbek og de øvrige Sjællandske Kjøbsteder. Paa denne Vei passerer man 2 Gange over Odsherreds Høiegn eller den egentlige Aas. Den begynder alt paa Nyekiøbings Mark at hæve sig, gaaer forbi Trollebjerget, naaer sin største Høide paa Veien strax S. for Staarup, over en temmelig jævn Høislette, der mod V. giver en behagelig Udsigt over Ellinge, den vidtløftige Ellinge Lyngs nu med de derpaa opførte Huse og anlagte Plantager noget afvejlende sorte Flade ud over den skønne Seierøe Bugt til den temmelige høie Seierøe med sin hvide Kirke, der slutter Baggrunden. Fra Svinninge og noget før, omtrent ud for (32) Asminderup Kirke afdaler Veien stedse mere, indtil den mellem Hønsinge og Høve træder ned paa den lave sandige Slette, der udgjør et Stykke af Ellinge Lyng; hvorefter den gaaer op ad $\frac{1}{4}$ M. omtrent, gennem Høve Stræde over Høve Bakke, hvorfra der er en ualmindelig viid og herlig Udsigt, saavel Nord som Syd. – Nord ud ligger den vidtløftige Flade, der udgjør hele Ellinge Lyng og den hele vestlige opgaaende Aas ved Høiby Kirke og Ellingegaard, hele den vide Seierøe Bugt ved Øen og Kirken i det vestre Fjerne, og N. V. den 2 Mile lange Oddens Tunge med Oddens Kirke, der begrændser Synskredsen. Syd seer man ud over Lammefjorden og en stor Deel af Skippings, Tudse og Mjærløse Herreds Kirker, hvoriblandt Kundby Kirke særdeles udmærker sig, Herregaarde, Skove og Banker. Det var ønskeligt, at Nogen af vore Kunstnere vilde give os Prospector heraf; de ville være langt behageligere end man troer og indaande Kærlighed til Fædrelandets mange skønne Egne, som nu kun Faae kjende. De udenlandske Egne, som kun Faae kjende, interessere derimod kun lidet, og det kunde let synes som om man ei kjendte sine egne.

Foruden denne Landevei, som er den egentlige ud af Herredet, gives der en anden, der følger denne fra Nyekiøbing til Staarup, gaaer da fra vestlig gennem en med smaae Høve = Bakker opfyldt Egn over Høiby, Ellinge, Ellinge Lyng og foran Høve Stræde forener sig igien med den egentlige

Landevei, som den stedse siden følger ud af Herredet. Den har intet mærkværdigt uden Høiby Kirke, der er bekendt af det deri begangne Mord af Herr Ebbes Døttre. Men alt hvad der i Kirken forhen i de hensvundne Tider mindede derom, findes nu ikke (33) mere. Veien er ikke saa god som den førstnævnte, men tung sandet og gruset med mange smaa Steen paa den vidtløftige og kjedelige Ellinge Lyng.

Fra Nyekiøbing gaar der Vej til Rørvigs Toldsted, 1 M. N. O. for Byen, der tillige er Vejen til Færgestedet, hvorfra oversættes til Lynæs- og Kulhuset; ogsaa videre, om forlanges. Veien gaaer over en lav sandig og tildeels lyngbegroet Slette. Herved intet mærkværdigt, uden maaske Rørvigs smukke Kirke 1/8 M. til venstre for Vejen, der er bleven berømt deels af Marsk Stigs formeentlige natlig Begravelse deri, deels af Prof. Steffensens Eventyr om en natlig Vielse og et derefter paa Bruden udøvet mord. Vest og Nord for Kirken sees endnu vidtløftige Strækninger af Flyvesand, der dog er bragt i roelig Forfatning ind imod det dyrkelige Land.

Fra Kjøbstæden gaaer en Vei Vest i til Odden og videre ud til Sjællands Ref, over Nyerup, Tengslemark, Sonnerup, Ebbelykke, Overby, Yderby til Gniben = 4 M. Den passerer over mange Banker, forbi mange af Hedenolds Mindesmærker, Lambs-Aas, Ebbelykke-Bjerg, hvorfra den nedstiger til den lave sandige Strækning der forbinder Oddens Land med Lumbs-Aas og Ebbelykke-Bjerg, og der sandsynlig for 1000 Aar siden har været Havbund. Egnen er noget vild og eensom, men ikke ubehagelig og for Geologen maaske interessant, især mod Strandbredderne. Paa Oddens Kirkegaard Mindet om kjække Medbrødre, der faldt i Kampen paa Orlogskibet Prinds Kristian.

Fra Kjøbstæden gaaer fremdeles en Vei i S. forbi Grønnehaug = den ved Nyekjøbing liggende Skov, forbi Annaberg, Hundstrup, Kildehusene (Sct. Kareus Kilde), (34) Strandhusene, Mantzhøi, Ledstrup (Læstrup) forbi Egeberg Bye, Braade og Vogn kunne oversættes, til Kisserup paa Tudsenæs = Mile. Behagelig Vei, langs Strandkanten paa den ene og næsten uafbrudte Skove af Løv ogsaa af Naaletræer paa den anden side. Fra Nyekjøbing til Strandhusene er den med faae Undtagelser en lav sandig Slette. Derfra stiger den og naaer sin største Højde S. S. O. for Egeberg Kirke hvorefter den affalder langtsom mod Isefjorden med en lav og sandig Strandbred. Ved Mantzhøi N. og N. O. i, naar man tager derfra og til Nyekjøbing, har man et saare skjønt Panorama for sig. Fra Egeberg Kirkebakke haves en udmærket viid og skjøn Udsigt. Man seer foruden langt ud af Isefjordens Munding og de deri værende Sejlere, ogsaa i N. O., Ø. og S. Jægerspris, Frederiksborg, Roskilde, Holbeck, og N. Nyekiøbing. Disse ere de vigtigste Veje; at der i øvrigt gaaer Vej fra Bye til By og fra Kirkesogn til Kirkesogn er uforfødt at bemærke, da dette følger af sig selv. Saaledes gaar der fra Vejlekroe ved Faareveile en Vei over Asnæs, Grevninge, Viig og Egeberg, der vel ikke alle vegne er god, men vil med Tiden blive det, naar de vigtigere Veje først ere istandsatte, og der arbejdes derpaa uafbrudt med megen Omhue og Flid.

Af Chausseer eller egentlige Steenveje er der i Herredet ikkun et kort Stykke omt. 3600 Fod over Faarevejle. Den er af megen Vigtighed for Samfærselelsen ud af og ind i Herredet, da der ingen anden Vei dertil gives end denne. Det var før denne blev anlagt, især ved Højvande et farligt Sted. (35)

Som beliggende i den koldere Deel af den nordligere temporerede Zone kan Veirliget ikke være her som i det samme Jordstrøgs sydlige Egne. Den klare og rene Himmel, de milde af al Slags Vellugt duftende Vinde, de stierneklare Nætter, hvor Maane og Stierne lyse i en langt renere og blidere Glands, maa man her ikke vente. Søeluften, som omgiver Herredet paa de 3 Sider formindsker vel Kulden, men frembringer og den vedvarende tykke og taagede Luft, dissigt og vindigt Vejr, der i For

og Efteraar ofte ledsages af heftige Storme. Den sædvanlige Kulde, der sjældent begynder, i det mindste ikke af nogen Varighed, før sidst i December, staaer i Almindelighed mellem -3 og 10° ; sjældent -15 – 18° og endnu sjældnere det af Bugge angivne Maximum -24° og hvis dette skeer, saa varer det kun kort 12 – 24 Timer og den højeste Kuldegrad henimod Morgenstunden kun 3 – 4 Timer, og saa højt naar den ikkun, naar en skjærende N. O. Storm ledsager den. I 52 Aar var efter Hr. Prof. Schou den laveste Varmegrad -18° og den indtraf i Januar 1789. Ligesaa i Aaret 1814 i Febr. – Januar og Februar ere i Regelen de koldeste Maaneder og nøjere mellem 20 Januar og 20de Febr. Men ikke sjældent vedvarer Kulden langt ud over den Tid, bliver endog ogsaa bitter og streng i Marts, ja endog end i April og stadfæster derved det gl. Ordsprog, at som Dagen længes, saa Vinteren strænges. – Varmen er i Sommermaanederne Junii, Julii og den første Halvpart af August $+15$ – 24° ; højeste observeret Thermometerstand i 52 Aar $= +26^{\circ}$ og i Aaret 1826 $= +32^{\circ}$, 1831 $+28^{\circ}$ Alt Reaum. – Julii er i Regelen den varmeste, hvortil Begyndelsen af August saa temmelig (36) nøje slutter sig. – Varmen begynder sjældent før omtrent 15 – 19 Mai og ophører hen i Midten af September. Barometerhøjden varierer mellem 26 og 29 Tom. Den højeste bekjendte 29 T 1 Lin, den laveste 26 T. 6 Lin. Dog var den saavidt jeg observerede 26 Tom. 3 Lin. den 14 Januar 1827. Middelstanden ved Havfladen $= 28$ Tom. 1 Lin. Barometerets daglige Vaklen ubetydelig, men paa et ømt Barom. dog mærkeligt. Det stiger i Almindelighed fra 7 – 9 Formiddag, holder sig under uforandrede Omstændigheder til Kl. omtrent 11, begynder derpaa at falde indtil Kl. 5. Efterm., men stiger atter strax efter Kl. 6 og vedbliver at stige til Kl. 11 Aften, hvorefter det falder indtil Kl. 5 Morgen. Forskjellen mellem Max. og Min. $= 3/10$ til $1/2$ L. Med østlige og nordlige Vinde stiger det gjerne, med vestlige og sydlige falder det. I Marts April Mai og Juni staaer det almindelig højest. I Juli og August varierer det meget. I September og noget ind i October høit. De øvrige Maaneder af Aaret gjerne lavt. I Januar og Februar variabelt. Mod Tordenvejer hæver det sig, mod vældige Storme sænker det sig hastigt og betydeligt, dog stærkere og dybere paa Havet end paa Landjorden.

Af Vinde blæser Vestenvinden med nogle Afvigelser til S. og N hyppigst. S. V. er ofte længe vedholdende især om Efteraaret, regnende og stormende. Det er den egentlige Regn og Byge-Vind, der ikke blæser længe om Sommeren uden at give Regn, og om Vinteren at give Tøe. Den især, jo mere den drejer S. om, giver gjerne Regn, næsten hver Gang den blæser i 24 Timer. Den er om Sommeren varm og lummer, altid fugtig og om Vinteren (37) efter længe vedholdende østlige og nordøstlige Vinde af let begribelige Aarsager bitterlig kold og skjærende, men giver efter 24 – 48 Timers Forløb gjerne Snee og Tøe; men afløses den umiddelbar af N. O. Vinde, da stiger Kulden endnu mere. S. O. giver tykt stormende og bygefuldt Vejrligt, er hyppigst om Foraaret og Sommeren. Disse 3de Vinde bringe os Tordenvejret, der gjerne ledsages med Regn og Storm, naar det er brudt løs, hvorefter Vinden i Almindelighed gaaer til Vesten. Ø. Vinden giver klar og reen Luft, er om Sommeren, som oftest svagt blæsende, om Vinteren almindelig stormende og sneende, of i Februar bringer den os gjerne den saakaldte Kyndelmisse Knude. Om Sommeren giver den det behageligste Vejr, ligesom den og er stadig, er sjælden i Juli og August, hyppigst i Marts, April og Mai. N. O. er skarp og kold, om Vinteren tyk og skyet Luft Storm og Snefog. Den er i Foraarsmaanederne Østen vindene behjælpelig i at frembringe langvarig Bagvinter. N. og N. V. ere gjerne rene og klare, den første skjærende kold ved den mindste Luftning. Den sidste giver ligesom S. V. Vinden de hæftigste Storme. De nordlige og østlige Vinde ansees for de usundeste, skjønt de i Grunden ikke ere det, men

da man er vant til at leve i en tyk, fugtig og tildeels mild Luft, saa er det en naturlig Følge, at de tørre skarpe og kolde Vinde fra N. og Ø. maae virke ubehageligt og skadeligt paa Luftrøret, Svælget og Lunderne, hvortil Mandkønnets men endnu mere Qvindekjønnets uklimatiske Klædedragt aabne samme en let Genvej. Forkjølelsesfeber, Halssyge og Lungebetændelser ere da meget almindelige og selv med al (38) Forsigtighed har man ondt ved at undgaae Virkningen deraf. De vestlige Vinde have i det hele taget Overvægten over de østlige, men det Modsatte finder Sted om Vinteren og Foraaret. Hine afvige mest mod N. om Sommeren og temmelig regelmæssig om Aftenen og Natten, disse afvige derimod til S. men ikke regelmæssigt. Søemanden og Almuen siger derom, at vinden gaaer med Solen. Af 100 Vindretninger blæser det, efter Prof. Schou, 9 gange fra N. og N.O.; 12 Gange fra Øst 10 Gange fra S. OP. 12 Gange fra S., 17 Gange fra S. V., 19 Gange fra V.; og 12 Gange fra N. V. Stormene hyppigst i Vintermaanederne, October – Marts hvortil gjerne kan lægges April ph Mai.

Lynild er hyppigst i Juli og August, samt den første Halvdeel af September, sjældnere i de øvrige Maaneder, men dog undertiden, endnu sjældnere om Vinteren, dog havde vi stærk Lynild og Stræng Torden efter en mild Dag først i November d. A 1831. Lynilden kan ofte være saa svag og saa langt borte at ikke Nogen uden den vante Agtpaagiver mærker det. Almindelig indtræffer den om Eftermiddagen sildigt, ogsaa efter Midnat indtil Kl. 2 á 5 Morgen. Meget sjældent om Formiddagen. Naar Uvejret nærmer sig Issepunktet, stiger gjerne Barometret, men falder igjen naar det drager bort-Højden plejer da at være 26 Tom. 11 – 12 Lin. Thermometret + 12° - 14° R. i fri Luft. I Værelserne kan ingen sikker Iagttagelse heri som i nogen Henseende finde Sted. Blandt 153 Uvejr fandt Hr. Prof. Schou, vare 114 indtrufne mellem Kl. 12 Middag og Kl. 12 Midnat og kun 39 mellem Midnat og Middag: i 10 Aar har jeg kun (39) observeret 2 Tordenevr om Formiddagen og det var den ene Gang Kl. mellem 6 og 7 om Morgen, den anden kort før Kl. 12. Efter et Middeltal kan man antage 9 Gange Lynild om Aaret i et Tidsrum af 65 Aar. Dog har efter Hr. Pr. Schou det største aarlige Antal i samme Tid steget til 26, og det mindste, men uvist, til 0.

Nordlys har i de senere Aar indtil 1831 været temmelig hyppige næsten ingen Nat, naar Vinden har været vestlig med Drivskyer have de været savnede. Himlen har da ofte (1829) været saa klar mellem Drivskyernes Aabninger, at, man skulde troe at det var Fuldmaane. Den nordlige Horizont noget vestlig har næsten hele Vinter 1827/1828 og 1828/1829 været krands- og straaleformigen oplyst deraf, mest indtil Midnat. Imidlertid er det bemærket, at de siden 1788 stedse have aftaget, dog med Vaklinger der efter Hr. Prof. Schou hentyde paa en Periode af 9 á 10 Aar. Siden 1821, da jeg først efter et langt Mellemlum observerede dem i November og December, have de aarligen tiltaget, dog saa jeg dem aldrig saa hæftige og i saa stærk en Glands, som i Vinteren 1788/1789; thi da luede de med alle Regnbuens Farvet op forbi Issepunktet; en svag Knittren hørtes ofte og Magnetnaalen var meget urolig. I selve December d. A 1831 har jeg seet dem kjendelig i Aftenslumringen i N. V, men uden at bemærke nogen Urolighed ved Magnetnaalen.

Skypomper, Vandhoser ere sjældne, dog vise de sig paa Udkanterne i Herredet. Sjældent drage de ind i Landet og hvis saa er, ikkun over smalle Landtunger eller langs med Strandbredden. De indtreffe

mest i Mai (40) Juni og Juli, drage hyppigst over den nordlige Deel af Odsherred, over Tangerne ved Odden og Rørvig. De fløtte sig undertiden fra Beltet over i Lammefjorden. Den 10 Juli 1816 kom en saadan fra Nexeløe Bugten over i Lammefjorden, drog langs ad Fjordens sydlige Strandbred over Sandby By, Kundby Sogn, hvor den tog Taget af en Bondegaards Stuelængde med sig og omstyrtede den (tomme) Lade. Ved Rørvig drage de ej sjældent fra N. V. til S. O. over i Isefjorden, og efter at de have optaget en Deel Sand af Landjorden og Strandbredderne, briste der, og styrtede i Havet. Nogle Gange have de omvæltet de oplagte Baade og taget hele Sandladninger med sig ud i Havet.

Fata morgana sees ikke sjældent paa vore Kyster, dog mest over de høje Egne f. Ex. over Sejerø, over Odden, Egebjerg Samsø, Sejerø men aldrig saavidt jeg har erfaret paa Landet hen over Land, men ikke sjældent har jeg seer der fra Skibe over eller fra Landet hen over Havet over et fraliggende høit Land. Luften var da altid stille, Taagen synkende og over den klar Luft, saa at det underliggende Land med sine Kirker og anseelige Gaarde og Skove afbildede sig tydelig derover. Kun ere Omridsene ikke skarpe og flere Billeder blande sig mellem hinanden; i Aarene 1808 og 9, 1821 og 1826 med stille Vejr varm Luft og Synkende Taageskyer har jeg ofte seet det i Beltet over Samsø og Hindsholmen som paa Isefjordens Kyster, men stedse over høit Land. (41)

At Klimaet i et Land har meget Indflydelse paa den organiske Natur, følger af sig selv, at den følgerlig og yttre sin Indflydelse paa Landets Indvaanere, kan ligesaalet betvivles. At den fugtige Søeluft, den lange kolde Vinter, de korte mørke Dage og de lange mørke endeløse Nætter, maae have en afstumpende og sløvende Virkning paa Indvaanerne, er uomtvisteligt. Deraf opstaaer et vist Pylegma en Langsomhed i Bevægelserne, en Seenhed i alle Foretagender, og en Frygt for at ytre sig i det udvortes Liv. Naar Sydens azurblaa Himmel, de aromatiske Duftninger fra Oliven og Citron-Skovene, den milde luft og den yppige Natur kalder Mennesket ud i den frie Luft under den skønne Himmel til Liv, Munterhed og Driftighed, der igjen føde og nære Tilfredshed og Glæde; naar vi der see Haandværksmanden og Jorddyrkeren næsten til alle Aarstider at drive deres Næringsvei under aaben Himmel, tænker os endvidere den lette men dog nærerige Føde, som han uden nogen synderlig Møje vinder; saa sidder Nordboe Almuen de $\frac{3}{4}$ Dele af Aaret i den lave, qvalme og mørke Stue, har i de korte mørke Dage intet der kan opmuntre Aanden uden Spiritus og Kort, maa med Besværlighed skaffe sig Lysning og Varme for dog at kunne udrette noget og i den $\frac{1}{4}$ Part af Aaret kan han ikkun med Møje aftvinge det kolde Klima og den ufrugtsom Jord det Fornødne til Føde og Klæde for sig og sine. Det kolde Klima kræver endvidere langt mere og kraftigere Føde ogsaa mere pirrende Næring end den Sydboeren behøver, og følgerlig virker og dette til at gjøre sløvere og trægere. Dette er en almindelig Erfaring, der bekræftes i alle kolde Klimater. (42)

Imidlertid seer man dog og, at en human Regiering og en klog og ædel Bestyrelse kan meget modarbejde Phlegma, ligesom og en inhuman og raae og haard Behandling kan af de allerede af Naturen nedtrykte Mennesker skabe vilde og brutale Dyr. Det Herred vi her beskrive har i Særdeles havt den Lykke at finde den Første som Hans Majestæts umiddelbare Ejendom og hans Villies Udførelse ved indsigtfulde og humane Bestyrere. Man ser derfor og at Odsherredsbeboere (Odsinger i daglig Tale) i Livlighed, Drivtighed og Sands for noget højere end det daglige Almuelivets Former overgaae de alle andre af de Sjællandske Egnes Beboere, ligesom og Menneskene selv der have et

smukkere, takkeligere og livligere Udseende end Almuen paa de fleste andre Steder. De have vel ogsaa fordm for en 60 Aar omtrent været i lige Slaverie med den øvrige Sjællandske Almue, men deels synes de at have noget naturlig raskere hos sig, deels har, som ovenmeldt det Meste og mere end 3/ deraf været udelukkende i Hans Majestæts Kongens Eje og derunder nydt en større borgerlig Frihed og en langt mildere Behandling end den øvrige Almue paa samme Tid, hvilket naturligviis igjen har vakt Aanden op af sin Dvale. Saa har der og stedse været Mænd til Bestyrere, der vare erklærede Fjender af alt Aands og Legemsslaverie og som med deres oekonomiske politiske Hværv forenede udmærkede endog videnskabelige Kundskaber; deriblandt især en F. V. Trøjel, der har stor Fortjenester af Godset og stedse var Bondens og Almuens ligesaa kundskabsrige som drivtuge Ven og Forsvarer. Hvor der ere saadanne Herskaber og saadanne bestyrere, der svækkes betydeligt Klimatets Magt over Mennesket. (43)

Har det nogensinde været virkeligt, at en større og stærkere Folkestamme skulle have beboet vore Lande før vor Stammes Indtrængen øster fra, hvilket syes analogt med Forverdenens Colosser i Plante og Dyreriget; (at man blandt Fossilierne fra den Periode ej endnu har fundet Menneskebeen eller Skeletter vil ikke være af Overfladen have gennemgravet er saa ubetydeligt imod det der er skjult, at det intet derimod kan bevise) saa synes der endnu at være Spor deraf i Odsherred. En Levning af en saadan Stamme synes at findes paa Odden i Odboerne, som de der almindelig kaldes, der maa været blevne fortrængte af de Øst fra Ankomne. For en 30 á 40 Aar siden var det sjældent der at træffe noget Mandfolk under 72 Tommer. De vare ualmindelig svære i Bygning og muskuløse og holdt sig fra al Sammenblanding som og fra al Forbindelse med deres Naboer. Nu skal dette ikke længere være Tilfældet og det ikke uden mærkelig Indflydelse paa Stammens Størrelse, Styrke og hele Væsen

Paa Vegetationen yttre Vejrliget her sin Indflydelse, som allevegne. For det kan den ej beskytte sig om end den indenlandske og climatiserende Vegetation kan maale en stor gradeviis Afvexling, kan den dog ikke modstaae Virkningerne af de pludselige, hvorpaa den ej er forberedet. De midt om Sommeren indtrædende kolde og bidende N. V. Vinde ødelægge i en Nat Strækninger af de sjælnere Planter, da Safterne fryse og Karrene sprænges. Ligesaa om Foraaret, naar Nattefrosten (44) vedvarer og de lange, klare og varme Dage indfinde sig, lider Planteriget meget. Naar Ceralierne blomstre (dræe) og voldsomme Storme med Regnslag pludselig kaste sig hen over de bølgende Agre, da afrives eller udeliggjøres Støvknopperne og Befrugtningen mislykkes. Paa ethvert Træ der ikke har meget og varigt Læ seer man Virkningen af de prædominerende Vinde, thi de bøje alle deres Top og krumme deres Stamme mod S. O., ligesom og de samme Vinde fra N. V. i saae Dage afsvie Bøgeskovens nysudsprungne deilige Krone.

Herredet indbefatter følgende Kirkesogne: 1 Nyekjøbing, 2 Rørvig, 4 Viig, 5 Asminddrup. 6 Egeberg, 7 Grevinge, 8 Asnæs, 9 Odden, 10 Faareveile, 11 Draxholms Capel hinanden annecterede; altsaa i Alt 8 Pastorater. Vallekilde, Hørve og Føllesløv Sogne ere vel stundom regnede til Odsherred, fordi de hørte til Draxholms Amt, men de høre ej under Ods. men under Skippinge Herred. (45)

Nyekjøbings Pastorat
indbefatter Nyekjøbings Kjøbstæd og Rørvig Sogn.

Nyekjøbings Kjøbstæd.

Begrændses i Ø. af Isefjorden og Rørvigs Sogn i Nor af Kattegattet, i S. of V. af Højby Sogn.

Overfladen langsomt afdalende ned fra den Odsherred gennemstrygende Bakkeryg, der endnu giver sig tilkjende i de høie Brinker nord ved Byens Vang, viser sig i Skjærebybakken, Einæs, lille og store Ringholm, hvor den pludselig afstyrtter i Fjorden, men viser ved Retningen af sit Strøg, at Fortsættelsen staaer i de høie Bakker mellem Grønnehaug og Annabjerg, medens Forbindelsen mellem Grønnehaug og Annabjerg, medens Forbindelsen sank i Havet; i øvrigt lidet bakke, sandig, gruset, hvilket tiltager N. og Ø. paa, hvor man finder hele Strækninger af Steen og Gruusrevler, i ordentlige Bølgeslag, strygende i Ø. og V., hvilke fortsættes her under Nordstrandens Vandflade, hvorpaa man, saavidt Dyrkningen ikke har forstyrret de naturlige Forholde, kan tydelig see, at det er Havbund, som Kattegattet i Secler har efterhaanden forladt, og endnu stedse aarlig forlader.

Kirkesognetys Totalareal c. 2157 ¹/₂ M. = 2164 Tønder, Land, hvoraf 14 á 1600 Tønder komme paa det saakaldte Lyng, c. 100 Tønder Land Skov, hvori Jordbunden er noget lerrig. Paa Lyngen findes paa nogle Steder under Jordskorpen nogen, skjøndt ubetydelig (46) Ahl, der neppe er et Par Tommer tyk. – Endeel Pors (Myrica gale) og noget Kjæruld (Eriaqh. polyst.) paa fide Steder, ligesom og nogen skjøndt ubetydelig Tørv. Alt Øvrigt Sand og Gruus, hvorunder Blaaleer.

Smuk Beliggenhed ved Skov, Strand og veldyrkede Marker ved en V. L. fra København paa Ryggen og Holdingen af en lav Bakkeryd under N. V. 55° 55' 10" og V. L. fra København, en for S. O. Vinde vel aaben, men med en god Ankergrund paa 2 – 4 Favnes Dybde forsynet Rhed; Landværts 6 M. N. O. for Kallundborg, 6 M. N. V. for Roskilde og 14 M. V. N. V. for København. Nærmere Vei til København = 9½ over Kulhuset og over Kongsøre og Tudsenæs 11 Miil. Ingen Havn, ikke engang en Skibsbroe, men mærkelige Levninger af en Gangbroe, hvorunder endnu for 40 á 50 Aar siden fandtes Levninger af Pælværk og Rammer af Eeg, der vise, at der engang har været en inddæmmed Broe, hvortil i det mindste Baade have kunnet lægge an. Af den øverste Rad Steen op imod Byen seer man at Havet ogsaa her har trukket sig langt tilbage, thi de ligge nu paa aldeles tørt Land, der ikkun ved overordentlig Højvande overskylles og henvise paa en Indgang til Byen, som nu ej engang findes Spor af. Strandbredden lav, flak og sandig langt ud. Ingen Pram, men Baade paa 25 á 3+ Td. Byg, der føre Varerne ud og ind, hvortil udkjøres med Vogne forsynede med Høje Vognbunde indtil over Hestebringen. Tømmer flaades saaledes i Land, Brædder føres in paa Baade. En yderlig besværlig og kostbar Skibningsmaade. (47) Da Skibsbro til Kjørsel vilde blive alt for kostbar, var et Par passelige Pramme de bedste her paa Stedet. Temmelig anseelig Kirke; indvendig lav og mørk, een Rad Piller,

3 Rader Stole, umalede; Orgelværk, Slaguhr, Prædikestoel, fra 1636, anseeligt skjøndt simpelt Altar og Altertavle, nogle faae og simple Epitaphier fra 1618 og 1659, nogle lukte Stole paa Kirkegulvet i sædvanlig smagløse Form; Tilbygning paa søndre Side (Kapellet) med 2 Frontspidser, nogle Begravelser i Kirkegulvet men uden Mærkelighed, anseeligt skjøndt ikke højt Taarn med 3 Klokker, forhen 4; de 2de fra 1629 og 1680, den 3die med ulæst Munkeskrift, temmelig indskrænket Kirkegaard, men som i Nødstilfælde kan udvides mod S. ved derunder at indtage Holtet, en Plads uden for, der for 50 – 100 Aar siden var begroet med Bøgeskov. Nogle smukke Monumenter, men som for en Deel trænge til Eftersyn og en Deel Liigstene. Paa Kirkegaarden den gamle Latinskole (Munkebygning) der 1740 blev forvandlet til en dansk Skole og da fik Tilbygning, der nu er Byens egentlige Skole; 1825 endnu mereudvidet og forbedret. I Munkebygningen boer Chordeggen, hvis Kone har et Pigeinstitut, i begge indb. Und. Enelærer, 150 skolepligtige Børn.

Nyt og velbygget Raadhuus, 2 Etager, afsides nede i Byen, med Archivet, Arrester; deri nu intet Docc. eller Dipl. ældre end 1660, der indeholder Breve fra Amtmandskabet.

Kjøbstenen har en lang, noget bugtet i Ø. og V. henløbende Hovedgade, Adelgaden, (et Navn fælleds for alle Kjøbstæders Hovedgade, fordi Adelen før 1669 jævnlig boede i nærmeste Kjøbstad og naturligviis derved gjorde (49) Gaden til den anseeligste Gade); en Bigade, Nørrefjerding kaldet i S. og N., der fører til Rørvig og Toldstedet, adskillige andre for Størstedelen ubeboede Stæder og Gyder, saasom Grønnehaugsstrædet til Grønnehaug Skov, Vallentinsstrædet til Rheden, Strandstrædet eller Byens ældre Udskibningsvei, endnu i Brug for omtrent 100 Aar siden; Kirkestræderne, der forbinde Byen med Nørrefjerdings, hvori Kirken ligger, og nogle andre aldeles ubetydelige Stræder, hvori kun faae eller ikkun smaae og ringe Huse forefindes. - Byen er ellers i den vestlige nærsomme Deel deraf dette Aarhundrede ofte indtrufne Ildsvaader bleven ret smukt opbyggt for det meste med Grundmuur 1 og 2 Etager. –

I Byen og paa Byens Grund, samt paa Lyngen 155 Gaarde og Huse 900 – 1000 Indvaanere (1740 = 87 Huse og Gaarde, 90 Familier og 350 Indvaanere – 1769 e. 500 Indvaanere – 1787 532; 1801 = 600 Indvaanere) 7 Embedsmænd, 7 Kjøbmænd, Districts og praktiserende Læge, der tillige er Gjestgiversted, Poststation, Vognmandslaug, omtrent 40 Professionister, ligesaa mange, som drive Næring, i alt omtrent 200 Familier, en demoleret og til Jægerspris henflyttet anseelig hollandsk Mølle med Magaziner, en stor Hollandsk Mølle N. for Byen, en 3die Lillemølle om blæst 1793, en Dito forlængst afbrændt, 2 Hestemøller, 2 Vandstæder, 2 offentlige Brønde og god Brolægning i de brugte Gader. Der fødes omtrent ægte 28 uægte 2, ægtevies 8 Par, dør 20.

I Fjorden ligge 2 Holme store og lille Ringholm kaldede, hvortil Nord kan kjøres med Vogne over (49) Ejnæs = Ege-Næs = Næsset med Egene, det nord fra mod disse Holme udskydende Næs. Lille Ringholm er lav, flad, opfyldt med Steen, og i Højvande overskylles den let. Store Ringholm derimod er N. til S. opstigende, høi, brat affaldende mod S., bestaaer af rød Sand, med et godt lag Leer øverst. Areal af den sidste = 17½ Tdr. Ld. Farvandet øste derfor opfyldt med store Steen, hvorpaa en Mængde Sælhunde, som ei fanges.

Paa Byens Overdrev, der er udskiftet og enkelte Stæder bebyggt, er Pajesø, store og lille Kleinemose, begge de sidste ere udgravede og tørre: paa den første forsøgt Udgravning for en 40 Aar siden, hvorved den Vandspejl er sjunket noget, og det dertil stødende Hedekjær noget udtappet; Søn fiskerig, men fuld af Grøde, der meget hindre Fangsten. De paa Gliemans Amtskort aflagte Hedeskjær ere for længst (1794) udgravede.

Leilighed til Saltvandsfiskerie mangler ikke, men den Omstændighed at derved ikkun er lidet eller intet at fortjene, er den vigtigste Aarsag, hvorfor det ikke drives. I Nyekjøbingsfjord drives intet

Fiskeri, men i Nordstranden noget. Tunger og Hummer samt Flynder ere de mest afsætlige Fisk, som der fanges; Fordet meste kan der i Kjøbstæden have frisk Strandfisk efter Aarets Tider.

Byen har forud haft nogen Skov. Levningerne ere endnu tilbage i Grønnehaug og Askehaugen. Den Første har god Opvæxt og endnu endeel Overskov, god Skov grund; deri et Vaaningshuus med Hauge og nogle adspredte Tofter og Enghauge, Areal c. 80 Tdr. Den Sidste aldeles ubetydelig som Skov, da Asketræerne, hvoraf den fornemmelig bestod ere afdrevne, den er nu ikke at ansee anderledes end som Ager og Eng. c. 25 Tdr. Ld. I (50) Grønnehaug er Indvaanernes fornemste Spadseretour, og den nærværende Ejer, har paa flere Maader gjort denne Spadseregang behagelig. Byens Jorder, der omgive den paa alle Sider ere skylsatte for Hartk. 77 – 3 – 2 – 2. Overdrevet eller Lyngen for 10 – 1 – 1 tilsammen 84 – 4 – 3 – 2 privelig: men tiendepligtig Ager og Engs Hartkorn. Areal = 2143 Tdr. Ld. hvoraf c 14 á 1500 paa Lyngen. Saavel denne som hiin er udskiftet, enkelte Bygninger derpaa opførte og det hele har antaget et mere livligt Udseende end forhen. Boniteten af Jorden er, naar den S. V. Deel undtages alt Sand, tildeels rød og det hele af maadelig Beskaffenhed. Alene Brugernes Flid aftvinger den sandige Jord nogen Afgrøde. Tørveskjær have nogle Steder, men den er ubetydelig og af ringe Beskaffenhed.

Under dette Hartkorn hører:

- 1) Den saakalde Thorups Jord af Hartkorn 22 Tdr., af en i gamle Tider ødebleven Bondebyes Jord. Byen forekommer endnu som Bondebye i Bisperegisteret i S. R. D. VII, 36 under Navn af Thorthorp, hvorom der da siges: Thorthorp in qvo XIV inqvilini = Huusmænd, qvorum IV desolati. item mollendinum aereum – item mollendinum aereum – item unnm molend. aqvat. prope mare, item molend. ad ventum prope curiam desolatam. Uagtet en Gaard (curia) og 4 Huse vare øde, vare der dog tilbage 3 Møller, 2 Veir- og 1 Vandmølle, den sidste nær ved Havet. Det er sandsynligt at Veirmøllerne vare de 2 paa Nyekjøbings Mark, der kaldes den afbrændte og den omblæste. Begge Bakkerne hvorpaa de have staaet, ere tilbage i den afbrændte Møllebakke og i lille Møllebakken. De laae begge i (51) Nærheden af Thorupsjorden. Vandmøllen ved Havet findes nu intet Spor til, men har sandsynlig været Nyegaardsmølle, thi i Nærheden af Nyegaard var i Oldtiden den saakaldte Trollebjerghavn, hvortil Indseiling fra Kattegattet over Pajesøe og Nyekjøbings Tørvemoser. Fra Nyegaards Sø faldt Vandet herudi, og andre Steder, der i Nærheden findes ej Bække eller Aar, som kunne drive Møller. I en 4 á 600 Aar er hele det udenfor liggende Land tilsat af Kattegattet og Tørven opvoxer i Moserne. Jorden kaldes og Raadmands-Jorden, fordi H. I. Kong Chr. III, da den ved Reformationstiden tilhørte Roskilde Bispestol skjænkede den til Borgermester og Raad og da denne Authoritet blev afskaffet, til Byen. Paa denne Jord blev det mærkelige Drikkehorn opløjet, hvorom handles i Antiq. Ann, 2, 2, 278 fl. Det blev af Finderen foræret Lumbsaas Bye til et Tudehorn, derfra er det siden kommet til det antiqvariske Museum. Hornet har den mærkelige Indskrift i gammel Dansk: ”Drikker med Fred glemmer ikke den levende Gud.” (som Hævner over den der bryder Freden: Treuga Dei). Det maa være fra de første kristelige Aarhundreder.
- 2) Kirkens Jorder: ved Højesteretsdom af 11 Mai 1722 vel tilkjendte Kirken, dag saaledes, at den ej har Frihed derover til ny Bortfæstning eller Salg. (Synes at være noget uvilligt og maatte ønskes hævet). De bestaaer af 1) Kirkemarken, 2) Skafveshaug, 3) Hesselmos Mark, 4) Capelmarken, b) Lillemøllemarken = 195 Tdr. Tdr. 7 Skjæpper Agerland 41 $\frac{3}{4}$ Læs Eng; deraf aarlig Afgift til Kirken = 53 Rvd. 45 p Sølv. Kirkens øvrige Indtægter ere: 1) Korntiende af Byen = 14 $\frac{1}{2}$ Td. Rug, 14 $\frac{1}{2}$ Td. Byg. 2) Stolestadepenge, 3) Betaling for Klokkerne (52) ved Ringning over Liig. 4) Betaling for Lejerstederne, 5) Landgilde af en Gaard i Nakke. De hos Hofm. L. c. 25 under No. 3, 4, 5, 6 8 nævnte Legater viuder No. 2 – 6 Side 256 deri opregnede

nu ikke mere findes, men formodes at være indlemmede i de Fattiges Kapital = for Tiden 1100 Rbd. Sølv.

- 3) De Fattiges Jorder ere tildeels de samme som nævnes hos Hoffm. VIII. p. 255 – 256 nemlig i alt 7 Tdr. 6 Skpp. Land, der ligge i Hesselmosemark, Kirkemarken, Lillemøllemark og Capelsmarken, hvorimod de under No. 2 – 6 Side 256 deri opregnede nu ikke mere findesw, men formodes at være indlemmede i de Fattiges Kapital = for Tiden 900 Rbd. Sølv.

Det hos Hofm. VIII. p. 253 nævnte Hospital findes nu ikke, men for nogle Aar siden opbygtes et nyt Fattighuus til 8 Lemmer, der nyde frit Huus og Ildbrændsel. Det ejer nu ingen Kapitaler, men skylder derimod Kirken 400 Rbd. Sølv, som forrentes af Fattigkassen. 1826 var Fattiglemmernes Antal = 20. Fattigskatten = 350 Rbd. (1762 var den 52 Rd.)

- 4) Skolen (den latinske) gav H. I. Kong Fred. II. sin og Kronens Part af Asmindedrup Sogns Tiende, desuden 831/3 Rbd, som var Levning af den Kapital, Skolen ejede, da den blev reduceret til dansk Skole og som da bestod af 266 Rd. 4 p. Denne Skolens eneste Kapital blev i Aaret 1825 anvendt til dens Udvidelse og Istandsættelse. Skolens skatten var 1826 = 350 Rbd.
- 5) De hos Hofm. 1. c. 258-259 opregnede Alterjorden henhøre endnu til Præstekaldet. De bestaae nu i alt af 25 Tdr. Land af god Bonitet og Beliggenhed af Hartkorn = 4-2-2—Derpaa er Tørveskjær. Kaldet (53) er opgivet saaledes: gl. Ansættelse 360 Rbd. Præste og Kongetiende af Sognets 105 Tdr. Hartkorn, hvoraf for 34 Tdr. Hartkorn haves omtrent 112 Rbd. Sølv. De øvrige 71 Tdr. ydes in natura; for begge Tiender omtrent 71 Tdr. ydes in natura: for begge Tiender omtrent 14 Tdr. Rug, 48 Tdr. Byg og 5 Tdr. Havre. Smaaredsel = 12 á 14 Rbd. Sedler. Embedsjord = 25 Tdr. Land af Hartkorn = 4-2-2- Af Kirken 32 Rbd. istedewt for Huusleje. Korntienden af Rørvig Sogn af Hartkorn = 205-3-3- deraf 68 6/8 Td. Hartkorn for bortaccorderede for 16½ Td. Rug 27½ Td. Byg og 134 Tdr. 2 Frdkr. Havre. Havre ligeledes 47 Tdr. Hartk. for 18 5/8 Td. Rug, 39 1/8 Td. Byg; en Jordlod uden Bolig af Hartkorn = 2 – 4 – 2 – bortlejet for 8 Tdr. Byg efter Kapitelstaxt og Skatterne. Offer og Accidencer ubestemt.

I gamle Diplomer og Skrifter fra de ældste Tider vi have, nævnes Byden stedse Nykøpingh, Nykøping in Odzherrit S. R. D. VI, 492 = den nye Kjøbing; saaledes i de ældste Tider Handelspladserne, derforogsaa saa mange Kjøbinger eller Spor derti i Danemark. Men endnu flere i Sverrig især i Skaane. Navnet Ny-Kjøbing forudsætter her ligesom paa andre Steder i Falster og Jylland, at der har været før den en ældre Kjøbing paa andet Sted og det i Nærheden. Nu er det bekjendt at Kongevalget i ældre Tider skeete ved Ysora, og rimeligt at det, at der i Nærheden af det Sted, hvor valget skete har været en Kjøbing. At Valget ved Ysora er skeet i Nærheden af nuværende (54) Nyekjøbing, (*Ordet Isøre kendes fra 1257 som Ysora, affjorndavnet Isi, Isefford, og øre 'gruset strandbred'*) Nyekjøbing, enten det saa er skeet i Landet ved Isefjordens Munding ved Rørvig eller længere nede i Fjorden ved Kongsøre, har stor Sandsynlighed for sig. Det bekræftes deraf, at i den Deel af Bispecatasteret fra p. 109 til 123, der uimodsigelien er langt ældre end den øvrige Deel, der skriver sig fra 1370, og sandsynlig er en Afskrift af den dei saa tidnævnte gamle Træbook (Xylograf) nævnes Rørvig Sogn: Ysøren og ej Rørvik, som i den yngre Deel. Saxos Beskrivelse paa Harald Heins Valg og de Vælgendes Stationer passe aldeles paa Isefjordens Munding, som den er imellem Rørvig og Lynæs. Kysten S. for Nyekjøbingfjorden kaldes endnu Kongsøre og Nebbet; derved Kongsøre Nebbe i gamle Dipl.: Konnungsora. Der, hvor nu Kongevalget skeete, var sandsynlig den gamle Kjøbing, der, da Valget ved Ysora ophørte, blev forladt og gik til Grunde. I dens Sted opstod den nuværende Nye-Kjøbing. At Byen forhen

skulle have hedt Højkjøbing og efter andre Hagekjøbing er blot grundet paa den Formodning af Stephanius i Not. til Chronic. Erii, i S. R. D. 1, 151, der og findes i Rimkrønik. og derefter gjentaget i D. Atl. 2, 333. Hofm. VIII. 248, at Høkækøping og Høkæbjergh paa førstnævnte Sted skulde læses: Hakækøping og Hakæbjergh. fordi han mente at det skulde have lagt paa Tudsenæs ved Hagedsted, men hvorfor ingen historisk Hjemmel kan anføres, ligesom og det i sig selv er aldeles urigtigt; og senere paa den Mening, at den skulle have faaet Navn af de Søefarende, der havde kaldt den Højkjøbing, fordi den for de Indsejlende i Fjorden har en anseelig og høi Beliggenhed og Hagekjøbing fordi den laae bag Nakke (55) Hage, som de maatte omseile for at komme ind i Nyekjøbingsfjorden. Begge Formodninger lige urigtige.

Om Byens ældste Skjæbne bemærkes, at den nævnes iblandt Sjællands ældste Kjøbstæder og da det upaatvivleligt er her i Nærheden af Kongevalget skeete i de ældste historiske Tider. er den gamle Kjøbing endnu ældre en Roeskilde. Byen har fra først af lagt noget nordligere og den Deel deraf, som nu kaldes Nørrefjordingen, og hvori Kirken ligger, har sandsynlig været Pladsen for dens første Anlæg. Senere udvidede den sig ned mod Bugten og den egentlige Handelsplads var da der, hvor nu dens østre Deel er med Spor til større Gaarde og Huse, som der og er et Udskibnings Stræde der endnu hedder Strandstrædet, men tillukt. Da Landhandelen blev vigtigere end Fiskeriet, hvori den i Oldtiden synes at have taget en ikke ringe Deel, trak Byen sig mere Veste i, ind imod Landet, hvoruden for der endnu stedse skeer Tilbygning. 1290 bliver den med flere Steder udplyndret og afbrændt af Marsk Stigs fredløse Anhang. Ved 1370 er Nyekjøbing med adskilligt andet Jordegods i Odsherred pantsat Roeskilde Bispestol for 8000 m& Sølv, som 1401 igjen bleve betalte af Dronning Margrethe og Godset indløst. 1443 bekræftes Byens Privilegier af Kong Christoffer og siden af efterfølgende høilovlige Konger. 1555 skjænker Kong Christian III. den øde Thorups Jord til Borgemester og Raad, og da denne Autoritet ophævedes, blev den givet Byen. 1591 blev Latinskolen stiftet af høilovlig Kong Christian IV., men 1740 blev Latinskolen stiftet af høilivlig Kong Christian IV., men 1740 reduceret til en Dansk- eller Almueskole. I Revolutionskrigen begyndte Byens Velstand at stige; hvortil og meget det Kong. Odsherredske Gods Udskiftning bidrog. I Aarene 1789 – 96 havde den (56) 2 å 3 Skibe nu ingen. I samme Tid anlagtes et ej ubetydeligt Tobaksfabrik, men blev ej længe ved Magt. Et Kalkværk har af og til været drevet fra Byen ved Klinteværk og er nu igjen sat i Drift. I Byen er megen Huusflid, men endnu mere paa Landet, men ikkun af Qvindekjønnen.

I de Kath. Tider har der enten i Byen selv eller paa Marken været – et Kapel, thi Een af byens Marker kaldes endnu Kapelsmarken. I Kirken har der været et St. Anne Alter, hvortil en Fru Hebbel 1512 gav sin Gaard og formodentlig og en Deel Jord, da der endnu ere nogle Jorder der benævnes Altarjorden og har der været 6 Huse der kaldtes Altarhuse.

I Byen findes nu ingen Levninger fra Oldtiden uden Kirken, men den synes og i Reformationen at være bleven saaledes udplyndret, at man ikkun har levnet de blotte Mure. Ogsaa i den østre Deel af Byen er en Gadebrolægning fra de ældre Tider, der nu ligger under Joden. Men i Nærheden af Nyekjøbing er Nyegaard og derved Hedenoldshøie, som og den nu forsvundne Trollebjerghavn, hvos Spor, skjøndt tilgroet, dog ere at see paa B. Selsk. Kort over den N. V. Deel af Sjæll. Fra Trollebjerghavn, haves en meget viid Udsigt i Kattegattet og man seer derfra tydelig Kullen og Kullens Fyr i Skaane.

Om Nyekjøbing tales der i S. R. D. VIN 35. 36. i Anledning af Bispens Indtægter deraf (det var i Aarene før 1370) saaledes: item Villa forensis Nyköping, cujus certus pactus annuatim sunt XX marcæ argenti; item de qualibet scuta, cum qva piscatur una lagena alecum (1 Tønde Sild) et solidus (57) Grossorum; item theloneum et aliæ obvenciones, jura et caussæ prout solent dare

aliae civitates forenses Sjællandia; item qvolibet anno facere braseum (Malt) X Læster vel circa. Det synes heraf at Byen ej da har været saa ringe som den siden blev, thi ogsaa i V. Jordebog ibid. VII 526 staaer Nyekjøbing ogsaa i V. Jordebog ibid. VII. 526 staaer Nyekjøbing kun for 10m&. ringere Afgivet til Kongen end Kallundborg. At Byen skulde gjøre Bispen 10 Læster Malt aarlig eller saa pmtrent vidner om betydelig Skov, hvoraf der nu kun ere ringe Levninger tilbage. Ligesaa mærkeligt er det i denne Henseende at der af hver Skude, hvormed der fiskedes, skulde gives en Tønde Sild. Fiskeriet maa da være drevet i det Store, ligesom og Fiskemængden stor. Nu findes der ved Nyekjøbings Strand neppe en Fiskerbaad.

I Kirkelig Henseende bemærkes, at Højbye engang har været annecteret Nyekjøbing, hvilket sees af Shums Samling t. d. Dansk Hist. 2, 1. 132. hvor der iblandt S Kong Christian II. Breve er et Kaldsbrav, hvori nævnes: Nyköpingh cum sua annexa Höiby 1515. 1447 var der en Præst der hed Nic. Petri, der gav de residerende Vicarier i Roskilde sit Brevium for sit Anniversarium S. R. D. VI, 192.

Rørvig Sogn

Annex til Nyekjøbings Kjøbstæd.

=====

I B. C., S. R. D. VII. 35. 36. 39. 40. 41. Rørwik, Rørwigh, og Rørvogh, men i den ældste (58) Afdeling af s. Dipl. ibod 122 Ysøørn, saa er Stamfaderen til Navnet sandsynligen en Roar, Hroar=Hroars, Roars Vig, cont. Rørvig, begge Navne hos Saxo ogsaa S. D. H. Vii, 139. Altsaa en Viig, som en Roar, Hroar havde tilegenet sig og beherskede, og hvorfra han da drev sin Wikingsfærd. Den almindelige, men meget usandsynlige Mening er for Etymologien af Røvernes – vig, men den er af den Beskaffenhed, at man kun behøver at analysere den, for strax af forkaste den. Ysøørn er muligt som adskillige Annalister ville: iisbelagte-Øer eller Strandbred, maaske rigtigere af Navnet Yse der ej sjælden forekommer S. R. D. VI, 193. Hvad for en Roar og hvad for en Yse det har været overlader jeg de Lærde at afgjøre.

Sognet begrænses i Ø. af Isefjorden, i N. af Kattegattet, i V. og S. af Nyekjøbings Sogn og Fjord. Overfladen, naar Egnen omkring Birkens Høj og ud paa Nakkeland undtages, flad, lav, sandig, tildeels lyngbegroet; ved Birkens Høj og paa Nakkeland noget Krat af Hessel og Torn; Nord og Vest for Rørvigs Kirke Flyvesands Klitter, tildeels dæmpede og ved deres Beliggenhed uden Fare, uagtet det samme Tilfælde er her, som ved Jyllands vestre Kyst, at Havbunden deruden for er Flyvesand, der her med N. V. og N. Vinde altid afsætter sit Forraad paa Strandbredden, der da, naar det bliver tørt, befordres af Vinden videre op. Det er tydeligt at den højere Egn omkring Birkenshøj, og omkring Nakkeland har i fjærnere Oldtid været 2 Øer, der ere sammenføjede ved Havets Opskyllinger, thi Bølgeslagene deri kunne endnu bemærkes aldeles conforme med (59) Havbunden deruden for. De højeste Punkter i Nørrevang ere Steenhøj, Sonnebjerg og Eskeløkkehøien alle paa den nordlige Højegn; og Skrebjerg paa Nakkeland. Den N. O Deel af hiint Land, der fra Birkenshøj rækker ½ Miil ud i Fjordmundingen kaldes Skandsehagen, Bugten indenfor kaldes Skandsekrogen og den N. O. Pynt Korshagen, sandsynlig af et der i Christendommens første Tider til Tegn, at Landet var christnet, opreist Kors, Vigen kaldes Rørvig og deraf Byen derved, Rørvigs By og det Nord for liggende Toldsted Rørvigs Toldsted. Vigen

har en god Rhed med god Holdebund paa 2 – 5 á 7 Favne Vand, men er udsat for S. O. Storme, der dog sjældent ere farlige, eftersom Bunden og Strandbredden er Sand og Vandet med den Vind lavt. Yderst paa Skandsehagen i Kirgstider Fortificationer til at beskytte Skibene i Bugten. Levningerne deraf fra forrige og sidste Krig findes endnu.

Det totale Areal = 0,5589 [□] M. = 5607 Tdr. L. upriv. Hartkorn = 205 – 3 - efter Andre kun 194 - 1 - 1 - priv. 2- 4 – 2 – med et Folketal 1828 = 800 Mennesker; en Sognekirke, en Præstegaard uden Bygning, 2 Skoler, et Kongl. Toldsted for samtlige Isefjordens Kjøbstæder, Losse og Ladepladser, 40 Bøndergaarde med c. 3 Tdr. Hartkorn hver, 54 Huse med Jord c. Tdr. L. hver, 12 Huse uden Jord, 3 Vejrmøller, 8 Skibe paa 500 – 900 Tdr. 4 mindre Skibe hver 30 Tdr. (1824 7 Skibe over 10 C. L. tilsammen 132½ C. L. og 7 mindre Skibe under 10 C. L. i alt 30 C. L.; 1767 ingen Skibe) en Qvægstand af c. 120 Heste, 300 Køer, 200 Faar, 150 Svin. Aarlig fødes øgte omtrent 15, uægte 1, dødfødte 1, ægtevies 4 Par, (60) dør 9. Fattiglemmer aarlig c. 6 á 7. I Byen boe 8 Skippere.

Dertil hører:

1 Rørvig Bye ved Strand i Bugten c. 1200 Al. S. V. f. Toldstædet. Kirken 1/8 M. N. V. for byen paa en noget ophøjet Flade, uden noget Slags Læ, som f. Ex. Træplantning, blottet og aaben for alle Vinde, eenlig paa Lyngheden, mod Vest omgivet af lave moseartige Sletter (Hedekjær), mod N. af Sandklitter, med et anseeligt Taarn, som tjener til Søemærke for de nordforbi passerende Skibe, 2 Klokker, den største fra 1642 md Paaskrift: Jørgen Wind og Ingeborg Wulfstand, den mindste fra 1655, nu (1830) under Omstøbning. Altertavle med en mindre passelig Forestilling, nemlig Gud Fader med forgyldt Krone paa Hovedet og paa Skjødets Jesu afsjælede Legeme (en Forestilling man nu og da træffer paa Kirkerne, snart paa Altertavlen, snart paa Billedstøtter) med Underskrift bone Jesus sis mihi propitius, der under: Nadveren, paa Fløjene Optrin af Lidelseshistorien. Alterstager med Lys af Blik og deri anbragte Lamper, der lyse som Voxlys. Prædikestoel fra 1585. Ornamenterne zirligt opmalede og til deels forgyldte (1829). Nogle Levninger fra Katholicismen, nemlig Alterstenen = Dækket over Sepulchrum Altaris med Reliquier, et Skab til Monstransen, et Madonnabillede, og en gammel Altertavle. Kirken tilhører H. M. Kongen, og er 1829 meget ziirligen istandsat, Træværket malet, nye Stole, nyt Gulv, nye og smukke Vinduer, saa at den er en udmærket lys og smuk Kirke. At Marsk Stig 1293 der i Kirken skulle være begravet er ligesaa urigtigt, som usandsynligt, uagtet at Holger Parsberg ved 1677 i sine Coll. MSS. efter D. Mag. 3, 202, og Marm. D. 1, 213 paastaaet at have seet paa en gammel Altartavle i Rørvigs Kirke Marsk Stig at have ligget afskildret, som Liig i fuld Størrelse, og begge hans Døttre een paa hver Side af Liget i Sørgedragt, thi hvorfor skulle Marsk Stigs Anhang søge Rørvigs Kirke, saa langt fraliggende, og paa et Sted saa vanskeligt at lande og umuligt at blive skjult, hvilket jo dog var en Hovedhensigt, hvi man ikke begrov ham nærmere Hjelm. Parsberg har maaske hentydet den nærværende Altartavle, der foreviste Gud Fader med Jesu afsjælede Legeme og Maria og M. Magdalene staaende derhos paa Marsk Stig og hans 2 Døttre. Desuden vilde vel ikke Marsk Stigs Liigparade være taalt paa et Alter, hvor man ikke er vant til at see andet end bibelske Stykker; og det endog uden Hensyn paa Kongemordet; som naturligviis var endnu een Grund til, at et slikt Malerie ikke kunde findes paa nogen Altertavle i Danmark.

Af samme Natur er Prof. Steffens Fortælling om een i Rørvig Kirke i Begyndelsen af det 18 Aarh. foretaget natlige Vielse og et strax derefter paa Bruden begaaet Mord, 1) Vedkommende behøvede vist ikke for at skille sig af med et Fruentimmer, man ikke vilde have i Live, at rejse saa lang en Vej, som formenes: 2) var der paa den Tid ingen Præst boende ved Rørvigs Kirke eller i Rørvigs By ej heller nogen By ved Kirken; 3) vilde nok ingen Præst lade sig tvinge til en

saadan Vielse; 4) maatte derfor findes Antegnelser i Kirkebogen, hvilket ikke er Tilfældet, 5) da Sagen skulle gaae tyst af saa maatte den Fremgangsmaade virke det modsatte og endelig 6) kan intet Skib og allermindst ved Vintertide (62) lægge sig der, hvor Prof. Steffens fortæller at det skal have lagt for at landsætte sin Ladning. Det hele er en Fabel, hvortil et Sagn muligt kan have givet Anledning, og de derom anstillede Undersøgelser have og bekræftet det Første. (læs sagnet [klik her](#))

Ved Kirken en grundmuret Vognremisse for Præstens Heste og Vogn, men intet Aftrædelsesværelse for Ham selv. En øde bleven Bye, kaldet Isby skal have lagt ved Kirken og jeg har talt med Folk, der paastaae at have seet Tomterne deraf. Jeg kunde ingen see ved min Nærværelse der 1830. Sagnet er dog almindeligt. Paa Kirkegaarden nogle Liigsteen over Toldere og Kontroleurer ved Rørvigs Toldsted. I Blandt de første den almeenagtede Tolder I: Ache.

I Byen findes en øde Præstegaard uden Bygning med priv. Hartkorn 2-4-2-1 Areal 28 Tdr. L. tax 75 Rbd. p. Td. Land. Efter Anden 24 Tdr. L. brugbar Jord og 48 6/8 Td. Hede og Lyng.

En Skole med grundmuret, ny og god Bygning, Have og Jordlod c. 70 skolepligtige Børn.

Desuden 22 Bøndergaarde, 36 Huse med Jord og 5 uden Jord, deriblandt 8 grundmurede, der ejes af 8 Skippere, der føre hver sin Jagt, 3de smaa Møller af hollandsk Form og dobbelt Vindfang. De 2 paa hver sin Side af Landevejen fra Nyekjøbing, de 3 S. for Rørvigs Bye. De ere nu at ansee som Antiquiteter. Det Kong. Toldsted N. for Rørvigs By og 1 Miil N. for Nyekjøbing ned ved Stranden bestaaer af 2de Boliger eller Gaarde, Tolderens og Kontrolleurens. Den første bygt for omtrent 138 Aar siden, har 4 Længder Muur og Bindingsværk og Stentag paa Stuelængden (63) paa de øvrige Straatag, en Frugt og Kjøkkenhave paa 7365 [□] Al. og et derved værende af Flyvesandsgrave og Huller indtaget Vænge = 15,351 [□]., i og ved det hele 1200 forædlede og vilde Stammer og Buskvæxter. Hele Toldstedet er ved den nærværende Tolder Herr. Brenholts Flid aldeles omskabt og meget forskjønned ved fornævnte Haveanlæg og Træplantning, saaledes at dette ellers meget øde og triste Sted har i den samme omgivende øde Egn faaet en meget behagelig Forvandling. Controlleurboligen af samme Ælde, som Tolderbygningen, 3 Længder, nye grundmuret Udside paa Stuelængden ellers Muur og Bindingsværk, hiin med Stentag, i øvrigt Straatag; en lille Frugt og Kjøkken-Hauge, et lidet Vænge og en senere 1822 indtaget Plads = 4,524 [□] Al. men nogen Plantning. Grunden hvorpaa det hele hviler, er løs Sand og Smaasteen, samt Flyvesand.

Ved Toldstedet er en 1819 – 1820 ny opbygget 175 Al. lang Gangbroe med en lille Baadehavn med 3½ - 4 Fod Vand, 4 Opstigningstrapper med Faldereb, hvortil Baade kunne lægge an, men hvorpaa ej kan kjøres, dertil en Mudderpram anskaffet 1822. Derved en Signalstang med Flag for Lodserne, der correspondere med Udkiksposterne i Nørrevang paa Steenhøj, Sonnejerg og Eskilløkke-Høj fra hvilke sees Vester efter til Oddens Gnibe, Nord i til Øresund; derfra bringes Signaler om Skibe til Lodserne ved Rørvig; som da strax gaae de ankommende Skibe imøde. Formedelst de mange i Fjordmundingen værende Grunde kunne kun Skibe af 9½ Fods Dybtgaaende komme ind i Fjorden med mindre det skulle skee med Højvande, der indtræder med N. V. Vinde. (64) Dog kunne Skibe paa 15 á 16 Fods Dybtgaaende styre ind i Fjordmundingens østre Løb og stoppe under Spotsbjerg paa 18 á 19 Fod, hvor der er god Ankergrund og Læe for østlige og S. Ø. Storme. Foruden Lodserne i Rørvig ere der ogsaa siden 1803 ansatte Lodser paa Spotsbjerg, fordi de lettere og betimeligere kunne komme de for Lods signaliserende Skibe imøde; men de lodse kun til Rørvig. De betydeligste Grunde i Fjordmundingen ere: store Sand yderst udi i Munden, hvoraf Meelgrunden (Middelgr.) er en sydlig Fortsættelse, ligesom og

Tolken i S. V. Nord om Skansehagen er grønne Revle en vidtløftig albueformig Grund, bevoxet med Bændeltang, deraf dens Navn.

Grundene i Mundingen forskyde sig ofte i Stormvejr saavel Øster som Vesterpaa, hvorføre Farvandet efter heftig Storme maa sonderes, men det gjør ingen Forandring i Farvandets sædvanlige Fodemaal og i Almindelighed ej heller paa de antagne faste Lodsmærker. Ebbe og Flod ere ustadige formedelst voxer Vandet fra 6 om Morgenen til 12 Middag og falder fra 12 Middag til 6 Aften.

Lodse- og Ladepladserne under Toldstædet ere: Nyekjøbing, Annabjerggaard, Kongsøre, Holbæk, Eriksholm, Vellerups Viig, Frederikssund, Frederiksværk og i Lammefjorden, Atterup og Faareveile. Ved Rørvig ere 6 faste Lodser og 1 Reserve, ved Spotsbjerg 4. Tolderen er Lodsoldermand, Overlodsens er en Søeofficeer i Hovedstaden.

Expeditionerne fra Toldstædet kunne aarligen være c. 350 for indgaaende Skibe og ligesaamange omtrent (65) for udgaaende i Alt = 700. Skibene ere fra 1-65 Com. Læster dog Størsteparten mellem 10 – 30.

Rørvig har Færgested, hvorfra oversættes 1) til Lynæs $\frac{1}{2}$ M. 2) til Kulhuset $\frac{7}{6}$ M. 3) til Værket = Frederiksværk 2 M. 4) til Frederikssund $3\frac{3}{4}$ M. 5) til Holbæk $3\frac{1}{2}$ M. eller hvorhen den Reisende forlanger det i Isefjorden. Færgelaget har Eneret. Reglement og Taxt af 1 August 1814, hvorefter Overfartsbaade skulle holdes i god og forsvarlig Stand, forsynede med anstændige og fornødne Folk til Overfarten for Reisende og deres Tøi, Kreaturer og Gods for omtrent 10 p. Sølv pr. Miil, der om Vinteren forhøjes med $\frac{1}{4}$ og da regnes Vejen til Lynæs 1 M. Værker $2\frac{1}{2}$, Kulhuset 1 $\frac{1}{4}$, Frederikssund 3 M. Spotsbjerg 1 M. Forlanges mere end 2 Mands Besætning til Baaden da 5 p. Sølv pr Miil for hver Mand. Færgefarten benyttes formedelst den høje Betaling kun lidet.

N. og N. V. for Højegnen om Birkenshøj findes i den lave og sandige Strandbred 2de Indsøer: Dybe Sø og Flynder Sø, hvis Vandspeil er næsten lige med Havets, den første fiskerig med en Dybde af c. $2\frac{1}{2}$ Alen, reen Sandbund, den sidste uden Fisk, da Havet ved Højvande skyller ind deri og da kan undertiden fanges nogle Flyndere og anden Havfisk. Dybden 1 – 2 Alen. Begge Søer ere opkomne ved Kildevæld og Tilsætning af det opkastede Sand fra Havet, der har inddæmmet Kilden og derved efterhaanden fremvirket Søen.

2. Nakke Bye i S. R. D. VII 33 – 45 constant. Nakke; i daglig Tale kun Nakke = Nakketved paa Højlandet, der nord fra udflyder i Fjorden og skiller den egentlige Isefjord fra Nyekjøbings Fjord $\frac{1}{2}$ M. S. for (66) Rørvig, med 19 Bøndergaarde, 17 Huse med Jord, 7 Dito uden Jord og 1 Boelsted, 1 Skole med god grundmuret Bygning (F. IV) Jordlod 5 Tdr. Ld. og Hauge, c. 45 skolepligtige Børn. Høieste Punkt Skrebjerg = Skertsbjerg (S. R. D. V, 618 nævnes en Truuls Skret) paa Østsiden af Landet. Paa Vestsiden er en ikke slet naturlig Vinterhavn How, som Rørvigerne forhen undertiden betjent sig af. Nakkehoved i Ø. og Nakkehage i V. ere bekjendte Landtoninger. Et i Isefjorden betydelig Dyb paa 6 á 7 Favne gaaer langs med Nakkeland til Rørvig.

Rørvigerne ere Isefjordens Fragtfarere paa indenlandske Steder fornemmelig Kjøbenhavn. Byen har ved de ret smukke grundmurede Huse og den nye Skole et noget pynteligere Udseende end almindeligt. Noget Fiskeri drives af Huusmændene. Fiskene sælges omkring i Fjorden, undertiden opkjøbes den af andre og kjøres ud paa Landet. Noget fortjenes ogsaa ved Lodseriet. Til Rørvig Sogn hører nu ogsaa Hesseløe: S. R. D. VIII, 532. Esæl: $3\frac{1}{4}$ M. N. for Rørvigs nærmeste Land under $66^{\circ} 12' N.$ B. og $0^{\circ} 52' V.$ L. fra Kjøbenhavns Meridian. Middagsforskjel $3^{\circ} 28''$ sildigere, men en høj, bakket, mod V. afdalende og med nogen Hasselskov endnu begroet Overflade = 109 $\frac{1}{4}$ Tdr- Ld., priv. Hartk. 1 – 4 – 2 -, tildeels gode og opdyrkede Jorder. Øen er i Ø. V. og N.

omgivet med farlige Steenrev, hvorimod paa Sydsiden er dybt Vand lige ind under Øen. Den beboes kun af 1 Familie i 1 Gaard med et grundmuret Stuehuus paa 15 Fag for en borgerlig Familie, med en god Have, hvori andre Kjøkkenurter haves Jordbær og Humle, med en Besætning af (67) 4 Heste, 6 Køer, 200 Faar og et Folketal af 17 Mennesker. Forhen har her været et bekjendt godt Stutteri af vilde Heste, men som nu er henflyttet til store Dyrehaven ved det Frederiksborgske Stutteri. Øen er privat Ejendom. Af V. Jordbog. S. R. D. I. c. sees at der har været et Jagthuus paa Øen, følgelig og en Deel Vildt og formodentlig og Overskov. Største Dybde mellem Øen og Rørvigsland = 14 til 16 Favne.

Konfigurationen af den søndre Deel af Nakkeland er paa Gliemanns Amtskort aldeles fortegnet. Den for Enden af Nakkehage liggende Steenrøn savnes paa samtlige mig for Øje kommende Korter.

Legater har Sognet ingen.

Fattigvæsenet har omtrent 6 á 8 Lemmer der koste 5 á 6 Tdr. Byg, 40 Læs Tørv og 50 til 60 Rd. Sedler.

Mærkeligheder: Omkring ved Birkenshøj ere fundne nogle Gravhøje fra Hedenold og deri Uner og Kiler. Antiqv. Ann. 4, 2. 574, ogsaa paa Nakkeland ere fundne Gravhøje, men paa den lave og flade vidtstrakte Lyng ingen. Fra Katholicismen det i Kirken anførte. Tomterne af den formeentlige gamle Bye Isbye, kunde eg ikke see, da jeg var det 1830. Om en Besættelseshistorie i Rørvig c. 1740 – 50 hørte jeg. en Fortælling af samme Beskaffenhed som de øvrige af samme Slags og med samme Hensigt. (68)

Højbye Pastorat.

Dertil hører alene Højby Sogn

Højby, i gl. Dipl. S. R. D. VI, 204 VII, 30. 32. 35. 38. 40. 42. 44. S. D. H. XIV, 393. Hørvby, Horvæby, Houby, Hyby, Hemby, Høby; maaske af Høw i Almuesproget en Høj, især forstaaes derved de mindre runde toppede Bakker, ligesom de langstrakte Bakker kaldes Aase; Men uagtet Navnet saaledes fuldkomment svarer til Byens Beliggenhed; tør jeg dog ikke ansee enne Udledelse som rigtigst. Snarere af Mandsnavnet, Hofve, Adelsnavn hos Vedel Simonsen i det 9 Sec. eller Huwi Ann. Eccl. I, 44. maaske og af Navnet Høgh, der har givet de fleste ligelydende Steder Navn. f. Ex. Højerup, Højstrup, Højbjerg ec.

Sognet grændser mod Ø til Nyekjøbings Fjord og Sogn, mod N. til Kattegattet, som her kaldes Nordstranden, mod V. til Oddens Sogn og Sejerø Bugten, mod S. til Viigs og Asminderups Sogn. Den nordlige Deel af den giennem Herredet gaaende Bakkeryg stryger omtrent midt igiennem Sognet med temmelig høje, dels lerede, dels sandede Bakker, opnaaer ved Trollebjerget Een af sine største Højder, vender sig derpaa i V, for det meste med lange og høje Aase over Holmstrup, Lumsaas og Ebbeløkke ind i Oddens Sogn, hvor den hastigen daler ned til en lav, flad, og sandig Slette, men derimod affalder med høje og bratte Klinger ned mod den nordlige Strandbred.

Overfladen naar de lyngbegroede Sletter undtages høj, bakket, i Vest sandet, i Øst leret. Underlaget Leer, (69) men i Vest indtil de øverste Bakketoppe oversat med hæftige Sandlagere, der for det meste frembyde megen Afvexling. Ellinge, Sonnerups, Ebbeløkkes Lyngsletter ere ikkun opskyllet Sand ad Havet, der i Tidens Længde har ansat sig paa de underliggende skraae Leerlag. Sognet er rigt paa gode og anseelige Vandbeholdninger saasom Højbye Søe, Klintesøe, Nyegaards Søe, Sonnerups og Steenstrups Søer. Steen findes allevegne, Sand, Gruus og Flyvesand i Underlagene især paa den vestre og nordre lave, flade og lyngbegroede Strandbred. Betydelige Skove have fordum bedækket disse højder, i det mindste de østre Sider, hvoraf der nu kun ere Levninger tilbage i noget Krat og enkelte Buskadser i Læe af de høje Bakker f. Ex ved Klint, Borrevang, Sonnerup og f. St. men alt yderst ubetydelig naar Anneberg Skov undtages, her er den anseeligste i hele Herredet = 332 Tdr. Ld. hvorom se siden. Til Sognet hører den nu udgravede Ellinge Mose c. 800 Tdr. Ld. og Ellinge Lyng c. 850 Tdr. Land. Hiin forhen et Morads; Dette en lav flad Lyngbegroet sandet og smaastenet Slette; Påskylling af Havet, hvorpaa man endnu bliver Bølgeslagene vaer. Hist og her noget skjønt ubetydeligt Ahl. Paa dens Opdyrkning er arbeidet med større Held end man skulde vente, endog Skovplantning er lykkedes.

Det totale Areal c. 1,1513 [□] M. = 11550 Tdr. Ld. med e Kirke, 1 Præstegaard, 4 Skoler, 3 Hovedgaarde, 94 Bøndergaarde, 170 Huse med Jord, 89 Dito uden Jord, 70 Indsiddere, 2de. Stubmøller, 1 Vandmølle med Stampeværk, priv. Hartk. 131-5-2- upriv. 561-5-1-2 4/5. Møllesk. 3-6- et Folketal af 1977 Mennesker, omtrent 395 Familier hvoriblandt (70) Indsiddere og 33 Almisselemmer – Der fødes aarlige ægte 56, uægte 46, dødfødte 2 a 3 ægteviiede 7 á 8 Par, dør 30 á 34. De fleste Fæstere, nogle faae Arvefæstere, 3 á Huse Selvejere. Qvægstand c. 627 Heste 1996 Qvægshøveder, 2146 Faar, 500 Svin. De ved Strandkanten boende, have en Deel Giæs.

Til Sognet høre:

1. Kirkebyen Høiby, med en fra Katholicismens Tid bekjendt middelstor, lav Kirke paa en Banke, som alle Kirker, med Taarn, 3 fortrinlige Klokker, paa den største 3 Rader Munkeskrift saaledes: *facta. est. hec. campanella. a magistro. Johanne, capanario. Salve. virgo. pia. salve. cum. prole. maria. clarior. aurora. pro. nobis. ora. Jens Laursen. i. ellinghe. Lauris. Jensen i. nygarth. per degen. i høiby. tempore. Simonis. Jesperi. hujus. ecclesiae. capellani. anno, domini. MDXIIH.,* paa den anden, fra 1603: Arild Hvitfeld til Oddersberg, (i Skaane) Høvitsmand paa Draxholm. Nyt Slagværk med Skive paa Taarnet, Prædikestoel fra 1656. Nogle Katholske Helgenbilleder. Kirken er mærkelig ved det Mord, der Julenat 1366 blev begaaet deri af Hr. Ebbes 2 Døttre, hvor om siden. Derover kom Kirken i Band i 7 Aar indtil der uvirkedes Afløsning 1373. At begge disse Jomfruer skulle ligge begravne i Kirken (Suhm D. H. 13, 581. 582. Ann. Eccl 2, 213) er muligt, men at deres Afbildninger med Afladsbreve i de foldede Hænder skulle være at see paa deres Grave, derom veed i de sidste 60 Aar Ingen noget, ej heller er der af disse Gravstene nu nogen Levning. Men derimod have saavel Hr Ebbes Borgs (71) som Jomfruburets Navn endnu bevaret sig i Sersnorg, og Jomfruborgen ved Højbye Søe. For 50 Aar siden har jeg selv seet i Kirken nogle Malerier, saavidt jeg erindrer paa Korsdørrene, hvorpaa var afmalet Hr. Ebbe paa Knæ for Paven og begge Jomfruerne med Afladsbrevene i Hænderne. Ruinerne af Borgen og Buret ere ej endnu aldeles udslettede paa Voldstederne. Kirken er 1829 sat i god Stand og dens Alter og Prædikestoel ziirligen opmalede og stafferede. Kirkegaarden trænger til en reengjørende og pyntende Haand; Stolene til Maling.

Præstegaarden ligger strax ved Kirken, 4 Længder, Stuelængden gammel teglhængt 29 Fag, lav simpel med beqvemme og gode Indretninger; Laden 25 Fag, Portlængden 23 Fag, Staldlængden 25, hvoraf de 61 Fag Udhuus ere for omtrent 12 Aar siden af nye opbygde af nærværende

Beneficiarius Herr Provst Holst. Smuk og stor Have, derved en lille Lund. Jordlod med Ager og Egns Hartkorn 13-1-2 Tdr. Hartkorn med et Areal af 98 1/14 Td. Ld., hvoraf en Tørv og en Lyng Lod = 19 1/14 Td. Ld. Besætning: 6 á 7 Heste, hvoriblandt Stykhest, 24 Qvæghøveder, 20 Faar, 5 á 6 Svin. Kaldets Indtægter foruden Præstegaarden ere: Af de Kong. Skove refunderes aarligt Beneficiarius 1½ Favn Brænde og 2 Læs Giærdsel for en Deel Skov der er indlemmet blandt de Kongelige. Smukt Enkesæde med 6 Tdr. Ld. Korntienden = 85 Tdr. Rug, 265 Tdr. Byg, 58 Tdr. Havre, 8 Tdr. Ærter. Qvægtienden c. 80 Rbd., Smaaredsel og Ostepenge = 11 Rbd. 60 levende Giæs, 50 Par Kyllinger, 50 Snese Eeg. Af en Mensalgaard i Gudmundrup 2 Tdr. Byg og 1 Læs Strandsand hver Uge ført til Præstegaarden. Refusioner: fra Anneberg 20 Rbd. 10 p Sølv (72) fra Ellinge 2 Tdr. Rug. og 2 Tdr. Byg af Borrevang 2 Tdr. Rug og 2½ Td. Byg, af Grønnehaug 5 Rbd. af den Kong. Kasse 10 Rbd., af Anneberg 10 Læs Rør.

I Inddfæstning giver Mensalgaarden i Gudmundrup, naar den bliver ledig 100 Rbd. Af et Huus paa Præstegaardens Mark med 3 Tdr. Ld. svares 8 Rbd. Fiskeri og Rørskjær i Højby Søe. Offer og Accidenter c. 300+ Rbd. Af den til Sognekaldet forhen hørende Skovpart i Ulkerup kunde have 4 á 5 store Træer og høstes 16 á 20 Læs Høe. Udgivterne ere 100 Rbd, p., som Rigsbankrenter, af Jorden 25 Rbd. Andre Kong. Skatter 70 Rbd. Expenser 16 Rbd.

Skolen (F. IV.) med Tilbygninger og nye forandrede Indretninger og gode Værelser bedre men færre Værelser end i Præstegaarden. Have og Jordlod paa 5 á 6 Tdr. Ld. De befalede Indretninger, 85 Skolebørn.

I Byen og paa deres Grund 14 Bøndergaarde 14 Huse med Jord, 39 Huse uden Jord, 1 Stubmølle. Et Sagn om ILdnebjerg i Steenvangen hos Thile 1, 36. Lihesaa om Kirken og Kirkegaarden 1, 38. 39. Men saadanne Sagn findes næsten ved enhver Kirke.

2 Gudmundrup, i gl. Dipl. Guthmundorp, Guthnunthorp og Gudmunthorp = Gudmunds-thorp S. R. D. VII. 36. 40. 45 ¼ M. V. for Kirken med 11 Bøndergaarde, 10 Huse med Jord, 12 Huse uden Jord. Om Hjulehøj et Sagn i Thieles Folkesagn 1, 34.

3 Stenstrup i gl Dipl Stenstorp S. R. D. VII, 32. 40. = Steens-thorp. Steen gl. Mands og Adels-Navn fra det 8 Sec. efter V. Simonsen, ½ M. N. V. for Kirken, med 10 Bøndergaarde, 9 Huse med Jord. (73) 1 Huus uden Jord. Ved Byen er Steenstrup Søe, hvori godt Fiskeri af Geder og Aal. Nogle ubetydelige Antiquiteter ere her fundne i en Gravhøj. Antiqv. Ann. 4, 2, 504. Sagn hos Thile 1, 40.

4 Ebbelykke, Æbbelykke, Ebbelykke, nævnes S. R. D. VII, 32. 40 = Ebbes-løkke d. e. Indhegning, Favn, Ornum. Den har ikke Navnet af den Ebbe, hvis Døttre krænkedes i hans Fraværelse, og som desaarsag udøvede det frygtelige Mord i Højby Kirke, thi den nævnes før hans Tid som By, 4 Bøndergaarde, 5 Huse med Jord. Byen over 1 M. fra Kirken i N. V. høj Beliggenhed.

5 Lumbsaas, i gl. Dipl. Lumsaas, Lumsas. S. R. D, VII, 32. 36. 38. 40. 530. = Lumbs-Aas. Mandsnavnet Lumb, Lumber see Suhm I Not. 810 til Vald. Jord. 1. c. 1 Miil N. V. for Kirken. Høj Beliggenhed med 16 Bøndergaarde, 17 Huse med Jord, 9 Dito uden Jord. Stubmølle som ligger saa højt at man kan see den 5 á 6 M. borte. Stolen en ny og god Bygning og nye og gode Indretninger med Have og Jord c. 5 Tdr. Ld. 80 Skolebørn.

6 Holmstrup. S. R. D. VII, 36. 38. Holmstorp = Holms-Thorp, om af Mandsnavnet eller Beskaffenheden, uvist; ½ M. N. V. for Kirken med 4 Bøndergaarde og 6 Huse med Jord.

7 Sonnerup i gl. Dipl. Sonethorp, Sonedorp, Sonorp S. R. D. VII, 32. 36. 38. 43. = Sones, Sunesthorp, bekjendt Mandsnavn, over $\frac{1}{2}$ M. N. V. for Kirken med 4 Bøndergaarde, 3 Huse med Jord, Dito uden Jord. Sonnerup Søe strax V. for Klinte Søe er for det meste tilgroet med Rør og Grøde (Lemna) (74) men dog ret godt Fiskeri af Aal. Skole (F. VI.) med forandrede Indretninger og god Bygning samt Apparater til de befalede Læregjenstande. Have og Jord c. 5 Tdr. Ld. c. 70 skolepligtige Børn, om Sonnerups Aas Sagn i Thieles Folkesagn 1, 33. Paa Sonnerups Lyng en Skovplantage af Fyr, Gren, Birk, Poppel ph Piil. Kan den kun fredes, er den af Vigtighed i denne skovløse Egn; den beplantede Deel = 24 – 30 Tdr. Land. Det til Skov bestemte Areal c. 490 Tdr. Ld.

8 Tengslemark i gl. Dipl. Tengslemarkæ 1498. 1484 S. R. D. VI, 204. 191. og Theslemarkæ før 1370 S. R. D. VII, 36 40 42 = Tengils Theingils.mark. Navnet S. D. H. 1, 150, forekommer kun denne Gang som Stedsnavn $\frac{1}{2}$ M. N. V. for Kirken med 6 Bøndergaarde, 6 Huse med Jord og 4 Dito jordløse. I et gl. Dipl. 1484 S. R. D. VI, 191, der ogsaa i oekonomisk Henseende er mærkeligt, giver Benedicthe Per Grises Dother udi W. Frwes Closter udi Roskilde en Gaard Tængslæmerchæ udi Höiby Sogen udi Otzherrit met-syn tilliggelse agher oc engh, fiskewan, skow oc marck for sin kere sön Pedher Griis hans dawlighe födhe oc erlighe Kledning udi syn liffs tid etc. Saaledes vare da Tiderne.

9. Nyerup = Ny-torp, Nythorp S. R. D. VII, 26. 31. 36. 38. maaske og af Familien Ny, Nøy, s. Adelsler. 2. 36 $\frac{1}{3}$ M. fra Kirken, ved Klinte Søes S. O. Bred, med 6 Bøndergaarde 6 Huse med Jord og 6 Ditto uden Jord.

10 Klint B. C.; S. R. D. VII, 32. 28. Kliint og Klint. Klintens Navn beholdt den derved anlagte Bye, ved den nordre Bred af Klinte Søe $\frac{2}{3}$ M. N. for (75) Kirken mellem Søen og Havet med 7 Bøndergaarde. 8 Huse med Jord og 2 uden Jord. Klint-Søe Areal = 436 Tdr. Ld. den største Indsøe i Amtet næst Thiis Søe, dyb muddret Bund, en Deel begroet med Rør og Siv, meget fiskerig. Under Klintet mellem Klintebye og Søen en lille Underskov bestaaende af Pile, Elle, Aske og Hessle, hvori mange Ræve opholde sig, der tilføje de omliggende Beboere stor Skade paa deres Smaakreature; den fredes ikke. Egnen har især under Klinten mod Søen et vildt Udseende. Et Kalkbrænderie, der flere Gange har været optaget og nedlagt, er nu igjen optaget. Kalk findes i løse Stene paa Stedet.

11 Nyegaard S. D. H. 13, 315. Aar 1354 Nygarth findes ikke blandt de flere Gange opregnede Sognebyer i Bispecatasteret S. R. D. VII, 30 – 44, $\frac{1}{3}$ M. N. O. for Kirken, ved Nygaards Søe, med 4 Bøndergaarde, 4 Huse med Jord, 5 dito uden Jord, en Vandmølle med Stampeværk. Nyegaards Søe = 13 Tdr. Ld. med Sæken og Engbonden c. 30 Tdr. Herved Rudera af en Muur, endnu 4 Alen Høj 3 Alen tyk og 20 Alen lang, der nu afbenyttes som et Havegjærde, men foregives at have været et Lystslot for Waldemar III. og kaldet Drøsselholm. Muren er af Munke- og Kampesteene af den Tids sædvanlige Muurarbejde. I den tilgroede Deel af Søen paa en Holm Rudera af et lille – som det synes – enten Fange eller Forsvars-Taarn, hvorhen man naar Gaarden var taget eller ej mere kunde forsvares, tog sin Tilflugt. Holmen kaldes Næsseholmen, men i Almuesproget Nisseholm. Rummet indvendig for Murene 12 [□] Alen. Murene af ovennævnte Muurværk, endnu omtrent 2 Alen i Højden. Der er skeet Eftergravning, (76) dog uden at noget betydeligt derved blev opdaget. See Antiq. Ann 4, 215. Men begge Steder, fortjene en nøjere Undersøgelse. I Nærheden deraf forud mange Hedenolds Altere, Gravsteder og Dysser, nu kun Sporene deraf og ofte ikke de engang. For en 50 – 60 Aar siden var der i Nærheden en prægtig Kongestoel, som jeg selv i min Barndom ofte har seet og efter hvilet i, med rødt Porphyrsæde og coniske polerede Rygstød og Armholdere, strax derved et anseeligt Alter, med en overordentlig

stor Overligger (den største jeg har seet). I tørre Sommer kan man med Vejviser gaee over Sæken ud paa Holmen. I Suhms D. H. 13, 315. ved Aar 1355 nævnes derved en Joh. Esb. Krumpen, som muligt har paaboet Stedet.

12 Staarup, i S. R. D. VII, 36, 38 nævnes en Bye i Højbye Sogn og det endog 2de Gange: Stalethorp det er muligt Staarup, som ellers ikke deri nævnes $\frac{1}{4}$ M. Ø. for Kirken, paa Landeveien til Nyekjøbing med 8 Bøndergaarde, 8 Huse med Jord. Ny og smukt opbyggt Skole (F. VI.) med de befalede Indretninger og Apparater 6 Tdr. Land, Have og 60 skolepligtige Børn.

13 Ellinge Huse i Nærheden af Ellingegaard, bestaaer alene af 17 Huse med Jord, og 1 Huus uden Jord. Der var fordum kun 2de, nu 18 Huse.

14 Ellinge Lyng, derpaa ere nu adskillige Steder opdyrkede med 18 Huse med Jord og 2de uden Jord. Før udskiftningen kun 1 Huus. Derved et nyt Skov anlæg af Gran, Fyr Eeg, Birk, Poppel og Piil, der er i god Fremvæxt. (77)

15. Kildehusene ved Nyekiøbings Fjordens Strandbred mellem Anneberg og Strandhusene, der strax ved, hvor Sct. Karens Kilde findes afsat paa B. S. Kort. 6 Huse med Jord. Kilden besøges Sct. Hans Aften.

16. Koehaven S. V. for Ellinge, forhen en Græsning, nu bebyggt og uddeelt til 14 Huse med Jord.

17 Hundstrup = Huns, Hunos, Hunes-Thorp, i Bispecatesteret af 1370: Hundstorp, Huntstorp S. R. D. IV. 320. S. D. H. 2, 464 – med 6 Huse med Jord, 2 Dito uden Jord. Stedet strax ved Anneberg.

18 Anneberg Huse paa Gaardens Hovmarker og dertil hoverigjørende 13 Huse med Jord.

Til Sognet høre følgende Hovedgaarde (Hovgaarde):

1 Anneberg $\frac{1}{4}$ M. S. for Nyekjøbing ved Nyekjøbingfjord, hvor der er en god Rhed og et godt Udskebningssted, med en behagelig Beliggenhed mellem Skov og Strand.

Anneberg $\frac{1}{4}$ M. S. for Nyekjøbing ved Nyekjøbingfjord, hvor der er en god Rhed og et godt Udskebningssted, med en behagelig Beliggenhed mellem Skov og Strand. Borgegaarden 3 Fløje Egebindingsværk, Tegltag, omgivet af brede og dybe Grave paa 3de Sider, Ladegaarden 3 grundmurede og anseelige Bygninger, med Straatag opbygte for c. 60 Aar siden. Omkring Haven den anseelige Annebjerg Skov, men som ej tilhører Gaarden, priv. Hartkorn = 54 – 4 – 3 – 1 $\frac{13}{14}$ Areal 482 $\frac{1}{4}$ Td. Ld.; Gaarden ligger østlig i Udkanten af dens Marker, der alle ere opstigende. Overfladen deraf bakket, leret, sandet og gruset. Besætning 120 Qvægshøveder, 40 Faar, 20 Heste. Huusmandshoverie. En Eng til Gaarden c. 100 Tdr. Ld. i Ellingemose 1 Miil borte. Derfra aarlig c. 200 Læs Høe og deri god Tørveskjær. Intet Bøndergods, Tiender eller Kirker, men 20 Huse i Hundstруп og Kildehusene, der forrette 1000 Arbejdsdage (78) aarlig. 1801 blev Gaaarden med ovennævnte Huse, men uden Skov Gods og Tiender solgt ved offentlig Aution for 21, 212 $\frac{1}{2}$ Rd. d. C. 1814 kostede den 36.000 Specier, 1827 omtrent det halve. Gaarden er opbyggt paa den nedbrudte Bondeby Mosby, hvis Marker da bleve Hovmarker, og hvoraf kun Navnet er bleven tilbage i Mosbyhuset – af den navnkundige Rentemester Møller – et Potrait af denne i sin Tid højst vigtige Mand haves fra 1669 S. Suhms Saml. 4, 64, - der sin Datter til Ære kaldte den Anneberg. Siden kom den til de bekjendte Manuel og Sam. Tereiras. En af dens sidste Ejere var den af sin humane Godsadministration saavel som af sine mange Kundskaber i det theoretiske som practiske Landvæsen udmærket Inspecteur over det Kong. Odsherredske Gods F. B. Trøjel. Nu ejes den af Hrr. Capt. v Buchwald.

2 Ellinge i B. C. S. R. D. VII, 32 Villa Ællinge, 1518 Ellinghe = Ellis-enge. Navnet har Saxo, eller og Ellekrattets-enge; uvist hvilket, thi begge Dele passe efter Jordfladens Beskaffenhed, ligger en M. S. V. for Nyekjøbing 1/3 M. S. V. for Højby Kirke, med gode og nye grundmurede Bygninger, opbygte paa samme Tid som Anneberg. Vaaningshuset teglhængt: Ladegaarden straatakt, god Frugt og Kiøkkenhave, priv. Hartkorn = 52-2-2-1; Real 750 Tdr. Ld. Jorderne – fordm Havbund, sandede og grusede, dog ved omhyggelig Dyrkning vel muldede – Underlaget, saavidt vides Sand, 8 Marker; Drift: Rug, Byg, Havre, Raigræs, Græsning; Tærse- og Hakkelsemaskine, 150 Qvægshøveder, 16 Heste, = 20 Faar, betydelig og god Tørvemose. Ey forhen knollet Hedeskjær paa 150 Tdr. Ld. (79) er ved Opdykning og Udlæg blevet til god Eng. Underlaget derunder Flyvesand. Til Gaarden 28 Huse, hver med 4 Tdr. Ld. hvis Fæstere eller Lejere forrette Ugedage til Gaarden. Ingen Tiende, Skove eller Bøndergods. Iblandt Ejerne have været: Roskilde Bispestoel i Katholicismen, Rentemester Møller, Dr. Thom. Bartholin. 1801 blev Gaarden ved offentlig Auction solgt for 26920 Rd. D, C. Nu ejes den af Herr Proprietair Jensen.

3 Borrevang = Borgens-vang nemlig Ebbes. Her laae hans Borg og Jomfruburet, hvis Rudera samt Voldstæder endnu findes. Som en privat Ejendom, nævnes ikke Stedet i titcit. Bispecataster S. R. D. VII, 1-123; De nuværende i denne Vang opførte Bygninger ligge N. O f. Højby Søe i en noget vild med mange Bakker og snævre Dale gjennemskaaret Eng; bestaae af 2de grundmurede Bygninger, den ene Lade, den anden Heste og Kostald, i hvis ene Ende nogle Værelser til Beboelse for Forpagteren ere indrettede. Overfladen bakket, krattet, stenet, til deels sandet, pris Hartkorn 11-4-3-2. Areal 204 ¼ Td. Ld. 11 Marker. Ejers: H. M. Kongen.

Sognets Fattigvæsen var 1828 forsynet med 33 Fattiglemmer, hvis Underholdning da kostede = 20 Tdr. Rug, 30 Tdr. Byg, 286 Rd. i Penge.

Skolevæsenet. Dertil udredes aarlig omtrent 3½ Td. Rug, 100 ¼ Td. Byg, 3 ½ Td. Havre. 23 Stk. Brød á 10 p, 13 Stk. Gjæs, 1 Rdd., Refusion 13 Rbd. 60 p, 522 Lpd. Høe, Dito Halm, 146 læs Tørv. Til samtlige Skoler 17 Tdr. Ld.

Legater. Jens Ladefogets Legat paa 100 Rbd. Sølv til de Fattige og 3de Huse, hvoraf Sognepræsten (80) Hr. Hans Riber 1694 har givet det ene efter Hofm. VIII, 260.

Mærkværdigheder. I det tidtnævnte Reg. Redd. Ep. Rosk. S. R. D. VII, nævnes samtlige ældre Byer i Sognet som anført ved deres Navne. Om Staarup er man uvis, da Navnet Staethorp ikke aldeles synes at svare til det nuværende Navn Staarup, ej heller vides eller kan opspørges nogen anden Bye med Navnet Staalerup eller Staalstrup, saa at man maae antage at det er den. Pag. 32 l. c. nævnes Thyrneholm, da en curia principalis hvorunder Ebbeløkke laae, nu kun 3 Huse paa Ebbeløkkebjerg. Pag. 36 38. nævnes Thorthorp, hvorom er handlet ved Nyekjøbing, der nu eje dens Jorder. Endnu nævnes Vyethorp, 43, som og skrives Vyorp ibd. p. 40 og Vyborp 38. 45. nu Ubberup. Den staaer endnu paa Vid. Selsk. Kort og laae udenfor nuværende Anneberg Skov, havde før Udskiftningen 6 Gaarde og 6 Huse. Den er nu forsvunden af Byernes Tal, og dens Jorder indtagne til Skov. Endelig nævnes der en Skougath p. 39 hvis Beliggenhed ikke vides, men har sandsynlig lagt i Annebjerg Skov.

I Sognet fandtes en stor Mængde af Hedenolds Gravhøje, dog synes de mest at have concentreret sig paa de høje Egne af Jordbunden nemlig ved Staarup, Rygaard, Ebbeløkke og Lumsaas. I Antiqv. Ann. 2, 2. 267 – 282 findes en meget instructiv Afhandling derom af Herr Pastor Brokdorf. [Se anmærkningerne klik her](#). (Omskrevet på side 44) Enhver der vil besøge denne Egn vil finde sig vel tjent med at have den ved Haanden. Jeg kan her kun opregne det Vigtigste deraf. Ved den Tid (1812) vare de: (81)

1 Paa Høiby Mark nær Staarups Jorder en Steensætning med et Gravkammer med en Overligger og 5 Underliggere. Sammesteds paa Steenkisteageren en ditto af samme Beskaffenhed; en dito med 6 Underliggere og 1 Dæksteen; derpaa nogle Fordybninger paa Fingerender mod Vester. Strax derved et Tingsted; paa Belmosageren en Steensætning med 5 Bærere, Overliggeren borte. S. for Risseholmen paa det faste Land et sprængt og ødelagt og Ruinerne kun tilbage. Det var det store Alter jeg har omtalt, og hvorved den der beskrevne Kongestoel, der ligeledes er aldeles ødelagt, saa at intet Spor deraf findes.

2 Paa Stenstrupmark; paa Ageren Bredskiftet et Gravkammer, hvis Overligger er nedstyrtet; paa Trollestueageren et aabent Gravkammer med 2 Afdelinger af anseelig Størrelse. Det fortjente en nøiere Undersøgelse.

3 Paa Lumbsaas Mark, paa Overdrevet Odden et ødelagt Gravkammer.

Paa Nyegaards Mark, paa den østlige Kant af en Ager kaldet Ravnevold, et vel aabent, men ei undersøgt Gravkammer.

I Henseende til det i Høiby Kirke begaaede Mord er mig af Odsherreds Herredsbog meddelt Følgende, og da det ei andetsteds er trykt, vil jeg afskrive det her:

”Ved Borrevangs Hestehauge ligger ud til Høiby Søe et stort Stk. Jord – derpaa sees endnu kjendelig Rudera af et Slot eller Borg, hvoraf den vedliggende Hestehauge bærer sit Navn Boore eller Borrevang og Stedet selv Borret eller Borget eller Burøe. Paa denne Borg skal i det 14 Sec. have boet en Adelsmand Ebbe, der (82) havde 2 Døttre Trunde og Signild. I Høiby boede samme Tid en Adelig Frue med 2 Sønner Bondo og Skammel. Da nu Adelsmand Ebbe var fraværende udi Krigstjeneste eller Pillegrimsgang, kom Fruens 2 Sønner til at besvangre Hr. Ebbes 2 Døttre og fordi den adelige Frue ikke vilde tilstæde Ægteskab mellem hendes Sønner og dem, men engang ved Messetid, da de kom ind i Kirken, drev Spot med dem, sigende til Sogneqvinderne ind ”Besluttede disse Jomfruer selv af hævne deres Skam og derfor just Julenat da de kom til Messetjenesten, havde hver sin Dolk eller Sværd med sig. Som nu ogsaa Fruen med sine Sønner indfandt sig i Kirken til samme Tjeneste, faldt Enhver af disse Jomfruer sin Elskte an. Den ene ihjel stak sin i Vaabenhuset, den anden sin ved nordre Ende af Alteret. Formedelst denne blodige Gjerning maatte Pave Urban V. erklære Kirken vanhellig og uværdig Gudstjenestens Forrettelse, da imidlertid et lidet Kapel blev indrettet paa Ellene (Helene) Bjerg østen for Høiby, hvor de hellige Ting bleve forrettede og de Døde begravede. Dette skal have tildraget sig Aar 1366 og henstod det med Kirkens Ban i 7 Aar til 1373, da Jomfruernes Fader ved Biskoppen i Roeskilde Nicolaus Jacobi hans Mellemlhandling erhvervede Afløsning af Paven, saavel for Kirken som for sine Døttre. – Historiens Vished sluttet deels af en gl. Altertavle i Kirken, af hvis Malings liden Levning kan sees, at Jomfruerne have det pavelige Afladsbrev i Hænderne, og Faderen ligger nedkastet for Pavens Fødder, deels af de 300 Aar gamle Kjæmpeviser, hvor P 711 findes en (83) vise herom.” Man seer da heraf at Bjerget, hvorpaa Kapellet blev bygt og som ligger østen for Høiby, heed Elene = St. Helenæ Bjerg og ikke som det ofte nævnes Ellinge Bjerg; thi ved Ellinge er intet Bjerg og Stedet ligger langt herfra; ligesom og af den Suhms Nye Sal. t. d. D. Hist. 3, 2 118 fl. indrykkede Vise om dette Mord af Hr Bonde fik

sit Banesnar, ikke i Vaabenhuset – Vaabenhusene ere i Almindelighed sildigere Tilbygninger – men under Ofringen sønden for Alteret af Jfr. Trunde; og Hr. Skammel, som her formedelst Rimets Skyld kaldes Hr. Schennild, fik af Jfr. Zænild = Signelil, fik Norden for den Kirkedør = Norden for den almindelige Hovedindgangsdør paa Kirkens søndre Side. – Det gik altsaa saaledes til, at da Ofringen begyndte, gik begge Brødrene foran, og Jomfruerne strax efter dem nord om Alteret, og da Offeret var lagt paa den søndre Side af Alteret, blev Bonde der paa Stedet strax gjennmestukket af Trunde. Ved dette Syn og Søsterens Opmuntringer drog Signelil, da hun havde passeret rundt om Alteret, sin Kniv og gav Skammel, der sandsynligviis søgte Flugten ud af Kirken, og som hun naaede endnu Norden for Kirkedøren før han slap ud, sit Banesaar. _ Om Begivenheden ere 2 Viser i Abrahamsons, Nyerups og Rhabeks Udgave af Kjempev. 2, 273 – 283, hvoraf sees at Hr. Bonde, som her kaldes Hr. Brømmel blev myrdet ved den nørre Kirkedør, og Hr. Skammel ved Mariæ Alter. De kaldes der Ebbes Datter af Qviste og beskrives som 2 Skjoldmøer. Men Qviste er neppe noget Sted, saa kaldet, men betyder sandsynligt et eget indsluttet Sted et Jomfrubuur. Jeg vil nedsætte de mærkelige Vers om Mordet 21 – 25 V. (84)

21.

Hr Bonde og Hr Schinnild
De gik at ofre frem,
Jomfru Trunde og (Jomfru) Xænild
Traadte fast efter dem.

22.

Norder i det Vaabenhuus
Drog Jomfru Trunde sit Sværd.
Sønden for det Alterlius
Fik Bonde sit Banesaar.

23.

Sønden for det Alter klar
Drog Jomfru Zænild sin Kniv.
Norden ved den Kirkedør
Mistet Hr. Schinnild sit Liv.

24.

Her stander vi nu Enker to
For vi er ikke Møe;
Tager i nu eders Sønner to
Æder dem til Salt og Brød.

25.

Syv Vintre efter dette Mord
Stod Høiby Kirke i Ban;
Der blev ingen Prædiken gjort
Og ikke jordet en Mand.

26.

De bygte et Kapel paa Helene Bjerg
Did søgte Qvinde og Mand,
Indtil Paven formildte deres Sorg
Og løfte deres Kirke af Ban. (85)

Indsat af Autor:

Omskrevet fra side 41: I Antiqu. Ann. 2, 2. 267 – 282 findes en meget instructiv Afhandling derom af Herr Pastor Brokdorf:

III.

Beretning om Oldsager i Høibye Sogn i Ods-Herred i Siælland, i November 1808.

(ved Hr. Pastor Brockdorff, forhen Kapellan til Høibye, nu Sognepræst i Nørre- Jernløse-

I Høibye Sogn i Odsherred i Siælland findes følgende Oldsager:

I, Gravhøie.

A. Af Kæmpegrave med en eller flere Raden Stene omfatte, eller med større Stene i Hjørnerne udmærkede, og de mærkelig aflange, findes her i Sognet ingen derimod

B. Af Grave, som have et af flere store Stene indfattet og med en større tildækket Gravkammer, ere her efterstaaende:

a) Paa Gaardmand i Høibye Niels Andresens Jordlod findes sydostlig nær Staarups Jorder en lav Høi af 45 Skridt i Længden og 18 Skridt i Breden, omgiven med en Rad store Steen, i hvis søndre Kant er et Gravkammer indsatte med 5 store opreiste Stene og tildækket med en større Steen af $3\frac{1}{2}$ Alens Længde, $2\frac{1}{2}$ Alens Brede og 1 Alens Tykkelse. Gravkammerets indre Rum udgjør 3 Alen i Længde, 2 Alen i Brede og 1 Alen 17 Tommer i Høide. Overstenens Direction er Nord og Syd og Indgangen ved den sydlige Side af 15 Tommers Vidde.

NB. Denne Kjæmpegrav er den eeneste af sit Slags her i Sognet, da den forener den aflange Steenindfatning med Gravkammeret.

b) Paa Gaardmand i Høibye Lars Jacobsens Lod, paa en Ager, kaldet Steenkisteageren, findes en mod Norden liggende Høi, kredsformig omlagt med store Stene, i Omfang af omtrent 80 Skridt. Paa Midten af denne Høi er opreist et Gravkammer, bestaaende af 5 indfattede store Stene, hvorover er lagt en større 4 Alens Længde, 3 Alens Brede, og 1 Alen 13 Tommer Tykkelse, hvor den er tykkest. Dette Gravkammers indvendige Rum er noget nær en Cubns af 2 Ale 13 Tommer. Dækstenens Direction er den samme, som ved ovenanførte; med Aabningen ved den søndre Kant, hvor 2de opreiste Stene, af lige Størrelse med Sidepillerne, ere anbragte, er 2 Alen 8 Tommer.

c) Paa Gaardmand i Høibye Rasmus Olsens Lod, omtrent 400 Skridt norlig for Gaarden, sees en rundlig Høi af 60 Skridt i Omkreds, hvorpaa ligeledes er anbragt et Gravkammer af 6 indfattende Stene og en overliggende af 5 Alens Længde, 3 Alens Brede og 1 Alen 7 Tommers jevn Tykkelse. Dette Gravkammer har det Egne ved sig, at Sidepillerne saaledes ere nedsatte i Jorden, at Dækstenen hviler paa Høien, og kun ved en liden Aabning paa den vestre Kant kan de nedsatte Stene ret opdages, og dette underjordiske Gravkammer bestemmes til et Cubicum af omtrent 2 Alen. Mod Vesten sees paa den overliggende Steen nogle Fordybninger af en Kobberskillings Størrelse og Tykkelse, hvilke Overtroen lader gjelde for Mærker af den Trolds Fingre, der har bragt Stenen did.

d) Paa Gaardmand i Høibye Niels Christensens Lod er paa en Ager, kaldet Belnoseager, mod Sonden en Høi af 75 Skridt i omkreds, hvorpaa sees de her i Egnen sædvanlige 5 Sidepiller af et Gravkammer, hvortil Dækstenen er borte. De indfattende Sidepiller vise Gravkammerets Høide at have været 2 Alen 4 Tommer, hvoraf 1 Alen 8 Tommer gaaer ned i Høien. Breden er $2\frac{1}{2}$ Alen og Længden i Direction fra Syd til Nord 3 Alen. Aabningen ved den sydlige Side er kun 14 Tommer.

e) Paa Gaardmand i Nygaard Peder Svanes Log findes ud for Nisseholmen paa en Høi, 50 Skridt i Omkreds, et tildeels skudt og nedstyrtet Gravkammer, hvis Længde og Brede ikke kan bestemmes, men hvis Høide, af de omkastede Sidepiller at dømme, har været 3 Alen. Og uagtet Skubsporet lader formode Halvdelen af den overliggende Steen bortsprængt, udgjør dog det Tilbagelevnede, med en Længde af 4 Alen, henved $2\frac{1}{4}$ Alens Brede. Hvor den er tykkest holder den $1\frac{1}{3}$ Alen.

f) Paa Gaardmand i Steenstrup Niels Christensens Lod, paa en Ager kaldet Bredskiftet, ligger mod Nordvest en lav Høi, 14 Skridt i Omkreds, med et Gravkammer, hvorpaa forsaavidt er lagt Haand til Rydning, at Overstenen er nedstyrtet, men derved vil det vel og for en Tid blive. Gravkammerets længde i Direction af Nord og Syd er $2\frac{1}{2}$ Alen, Breden $1\frac{3}{4}$, og Høiden, at bestemme efter de endnu staaende Sidepiller, har kun været 1 Alen.

g) Paa et til Pløieland indtaget Overdrev, Obden kaldet, vedliggende Gaardmand i Lumbsaas Mogens Larsens Lod, sees mod Syden en lav Høi af henved 60 Skridt i Omkreds med tildeels sprængte Sidestene af et Gravkammer, hvortil den overliggende Steen er bortført. En fuldkommen Rydning laae vel i Mandens Plan, men dermed skal nu beroe til roligere Tider.

c) En særskilt Underafdeling af Kjæmpegrave fortjener, i mine Tanket, de saakaldte Trolde- eller Jættestuer, af hvilke i Sognet findes:

a) Paa Gaardmand i Steenstrup Johan Michelsens Lod, paa en Ager, Kaldet Trollestueager, er mod Sonden en Høi, der gemmer en dobbelt Steenstue; den ydre har 10 Alens Dybde ind i Høien, Breden er $3\frac{3}{4}$ og Høiden $2\frac{1}{4}$ Alen; Sidebeklædningen er store Kampestene, og 4 saadanne udgjøre Steenstuens Loft. Den indre Steenstue skal, som og Høiens Længde og Figur udviser, være af lige Størrelse med den ydre; men, da Ræve og Grævlinger der havde Tilhold, maatte Manden, som vilde bruge den Ydre til en Lammestue, spærre Communicationen, der netop var saa stor, at et Menneske krybende kunde bore sig derigennem.

b) Paa Gaardmand i Nygaard Lars Jensen Lod, mod den østlige Kant af en Ager, kaldet Ravnevold, er ligeledes i en Høi en Steenstue; men, da et Gjerde er sat over den, kan dens Størrelse ei nøjagtigen opgives. Ved en liden Aabning paa den østre Side har jeg fundet den 1 Alen under Jorden; men dette kan vel neppe være dens oprindelige Dybde, da megen Jord og Gruus formodentligen er nedfaldet ved Gjerdets Opreisning, og Børn mere sig med deri at nedkaste alskens Tind. Dog, efter rimelig Slutning af Høiens Dannelse, kan Længden ikke være over 4 Alen og Breden ikke stort over 2.